

Univerzita Karlova v Praze

Fakulta humanitních studií

Katedra oboru Občanský sektor

Praha, 2007

**Přínos občanského sektoru pro rozvoj kritického myšlení
v české společnosti**

Diplomová práce

Irena Kvízová

Univerzita Karlova v Praze

Fakulta humanitních studií

Katedra oboru Občanský sektor

Praha, 2007

Přínos občanského sektoru pro rozvoj kritického myšlení v české společnosti

Diplomová práce

Irena Kvízová

Vedoucí práce: PhDr. Marek Skovajsa , Ph. D.

Formální prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracovala samostatně a s použitím literatury uvedené v seznamu literatury.

Souhlasím s tím, že tato diplomová práce může být zveřejněna v elektronické knihovně FHS UK a může být využita i jako studijní text.

.....
Irena Kvízová

Poděkování

Chtěla bych tímto poděkovat PhDr. Marku Skovajsovi, Ph. D. za podnětné rady, inspirující připomínky a odborné vedení, jehož se mi dostalo v průběhu zpracování této diplomové práce.

Obsah

1. ÚVOD.....	7
1.1 Formulace tezí a hypotéz	9
1.2 Vymezení problematiky	9
2. VYMEZENÍ ZÁKLADNÍCH POJMŮ	11
2.1 Občanská společnost	11
2.2 Občanský sektor	13
2.3 Kritické myšlení.....	15
2.4 Filozofické prameny kritického myšlení.....	20
2.5 Styčné body mezi kritickým myšlením a soudobou filozofií	25
2.5.1 Kritický racionalismus – Karl Raimund Popper a Hans Albert	25
2.5.2 Jürgen Habermas	32
3. Hnutí KŘITICKÉHO MYŠLENÍ – HISTORIE, SOUČASNOST A BUDOUCNOST	41
3.1 Vznik hnutí kritického myšlení	41
3.2 Současnost hnutí kritického myšlení.....	41
3.2.1 Propagace a popularizace teorie kritického myšlení	41
3.2.2 Světové skeptické hnutí,	42
3.2.3 Mezinárodní program RWCT	42
3.3 Stěžejní světové organizace rozvíjející kritické myšlení.....	45
3.3.1 Foundation for Critical Thinking (Nadace pro kritické myšlení)	45
3.3.2 CSICOP - Committee for the Scientific Investigation of the Claims of the Paranormal	46
3.3.3 European Council of Skeptical Organization (ECISO) – Evropská rada skeptických organizací..	47
3.4 Současné trendy	49
3.5 Analýza možných přínosů kritického myšlení pro občanskou společnost, občanský sektor	49
4. PROFILY ORGANIZACÍ PODPORUJÍCÍCH ROZVOJ KŘITICKÉHO MYŠLENÍ V ČESKÉ OBČANSKÉ SPOLEČNOSTI	51
4.1 Profil nevládní neziskové organizace „Kritické myšlení, o. s.“	51
4.1.1 Základní charakteristiky občanského sdružení	51
4.1.2 Základní aktivity občanského sdružení.....	51
4.1.3 Popis struktury organizace.....	52
4.1.4 Popis konkrétních aktivit organizace	53
4.1.5 Kontakty	55

4.2	Profil nevládní neziskové organizace „Klub českých skeptiků Sisyfos“	55
4.2.1	Základní charakteristiky občanského sdružení	55
4.2.2	Základní aktivity občanského sdružení.....	56
4.2.3	Popis struktury organizace.....	57
4.2.4	Popis konkrétních aktivit organizace	57
4.2.5	Kontakty	61
4.3	Komparace přístupu obou zkoumaných organizací k řešení problematiky	61
5.	KVALITATIVNÍ VÝZKUM ORGANIZACÍ	63
5.1	Popis použité metody	64
5.2	Odůvodnění on-line metody kvalitativního výzkumu	65
5.3	Výběr výzkumného vzorku	66
5.4	Výsledky výzkumu a diskuze	67
5.4.1	Shrnutí výsledků výzkumu	85
6.	ZÁVĚR	88

Přílohy

O autorce

Slovník důležitých jmen a pojmů

Rejstřík

Seznam zkratk

Abstrakt

Práce hodnotí a zdůvodňuje význam přínosu občanského sektoru pro rozvoj kritického myšlení v české společnosti a rovněž přínos kritického myšlení pro občanskou společnost. Zabývá se také analýzou filozofických kořenů hnutí kritického myšlení. Dále mapuje aktuální stav české občanské společnosti se zaměřením na aktivity podporující rozvoj kritického myšlení ve společnosti.

Klíčová slova

Kritické myšlení

Občanská společnost

Občanský sektor

Kritický racionalismus

Otevřená společnost

1. Úvod

Témata této diplomové práce jsou tato: občanská společnost a kritické myšlení, dva zdánlivě nepřilíš související pojmy. Uvedená problematika byla vybrána ke zpracování z tohoto důvodu: přínos občanské společnosti pro rozvoj kritického myšlení v české společnosti je doposud neprozkoumán. Stejně tak zůstává neozřejmý samotný pojem „kritické myšlení“. Vzájemné působení těchto dvou oblastí lidské činnosti a lidského poznání je zdrojem mnoha otázek. Účelem zpracování této práce je naplnění těchto cílů:

□ Obecný cíl

- Zdůvodnění významu přínosu občanského sektoru pro rozvoj kritického myšlení v české společnosti a naopak přínosu kritického myšlení pro občanskou společnost.

□ Specifické cíle

- Zmapování aktuálního stavu české občanské společnosti se zaměřením na aktivity podporující rozvoj kritického myšlení ve společnosti;
- Analýza filozofických kořenů hnutí kritického myšlení;
- Popis historie a současnosti hnutí kritického myšlení v zahraničí;
- Analýza možných přínosů kritického myšlení pro společnost;

Základním předpokladem pro zpracování teoretické části této práce, jež se zabývá současným stavem řešené problematiky, byla znalost odborné literatury, v níž jsem našla podklady pro vysvětlení a objasnění pojmů „občanská společnost“, „občanský sektor“ a „kritické myšlení“. V části empirické to pak bylo zejména povědomí o tom, v činnosti jakých institucionálně zakotvených organizací občanského sektoru v České republice a v zahraničí mohou nalézt odůvodnění platnosti hlavních tezí této práce, předkládané k ověření v rámci empirického výzkumu.

Za nosné metody empirické části diplomové práce jsem zvolila tyto metody kvalitativního výzkumu:

- Analýza dokumentů;
- Hlubkové e-maily.

Byly zpracovány profily dvou nevládních neziskových organizací (občanské sdružení Klub českých skeptiků Sisyfos, občanské sdružení Kritické myšlení). Založeny jsou především na studiu zveřejněných a poskytnutých dokumentů (stanovy, výroční zprávy, zpravodaje, tištěné materiály, apod.)

Stěžejní část empirického výzkumu problematiky spočívá ve využití metody kvalitativního výzkumu nazvané hlubkové on-line interview (metodologie zdůvodněna v podkapitole 8.2). Chtěla bych zde zdůraznit vstřícný přístup členů zmíněných občanských sdružení, bez jejichž přispění by tato diplomová práce nebyla zakotvena v aktuálním prostředí současného občanského sektoru a neměla by možnost zprostředkovat odpovědi na nosné otázky vyplývající z výše stanovených cílů.

Podle mého názoru nejdůležitější souvislost mezi tématy „občanská společnost“ a „kritické myšlení“ spočívá v postřehu Karla Raimunda Poppera, týkajícího se rozlišení mezi společnostmi uzavřenou (společností kmenovou, založenou na nejrůznějších tabu a magickém myšlení) a společnostmi otevřenou, poskytující prostor kritickým schopnostem člověka.¹ Racionální a kritické myšlení je přínosnou metodou odpovědného přístupu ke společenským a politickým problémům. „Ačkoliv jen nemnozí mohou tvořit politiku, jsme všichni schopni ji posuzovat.“²

V tomto názoru spatřuji jeden ze stěžejních účelů působení občanské společnosti i hnutí kritického myšlení, o nichž tato diplomová práce pojednává. Ve své diplomové práci bych chtěla poukázat na výrazný synergický potenciál těchto společenských jevů.

¹ POPPER, Karl Raimund: *Otevřená společnost a její nepřátelé I: Uhranutí Platónem*. Praha. ISE. 1994. str. 13

² PERIKLÉS. In POPPER, Karl Raimund: *Otevřená společnost a její nepřátelé I: Uhranutí Platónem*. Praha. ISE. 1994. str. 17

1.1 Formulace tezí a hypotéz

Pro účely zpracování této diplomové práce byly stanoveny tyto teze, obsahující autorčin vlastní náhled na problematiku, myšlenkový základ, z něhož diplomová práce vychází. V obsahu práce se budu snažit doložit platnost těchto tezí:

- Občanská společnost a hnutí kritického myšlení vykazují významný synergický potenciál;
- Občanský sektor v problematice rozvoje kritického myšlení v české společnosti sehrává klíčovou roli;
- Možnosti českého občanského sektoru zaměřené na propagaci přístupu kritického myšlení nejsou ještě zcela naplněny.

Platnost výše uvedených tezí jsem se pokusila potvrdit v kapitole 3. – Hnutí kritického myšlení – historie, současnost, budoucnost; v popisu aktivit organizací českého občanského sektoru v oblasti propagace a rozvoje kritického myšlení v české společnosti obsaženém v kapitole 4. – Profily organizací podporujících rozvoj kritického myšlení v české společnosti. Nosným prvkem prokázání platnosti předložených tezí jsou výsledky provedeného kvalitativního výzkumu dokumentované v kapitole 5. – Kvalitativní výzkum organizací.

Vzhledem ke zvolené metodě empirického výzkumu nebyla stanovena žádná hypotéza. Pokud je možné vyjádřit určitá předběžná očekávání, lze je shrnout těmito slovy: platnost výše uvedených tezí bude možno potvrdit.

1.2 Vymezení problematiky

Vymezení problematiky zkoumané v rámci této diplomové práce lze stručně shrnout takto: kritické myšlení jako forma sociálního hnutí, jež nabývá konkrétní skutečnosti v občanském sektoru. Ve své diplomové práci bych chtěla popsat přínos občanského sektoru pro rozvoj kritického myšlení v české společnosti, s přihlédnutím ke všem aspektům, které se k tomuto tématu vztahují.

Poměrně neznámý pojem „kritické myšlení“ se v současné době stává často diskutovaným tématem i v České republice, a to především zásluhou dvou českých nevládních neziskových organizací – občanských sdružení „Klub českých skeptiků Sisyfos, o. s.“ a „Kritické myšlení, o. s.“. Je jejich zásluhou, přičemž nelze nezmínit odborné práce MUDr. Františka Koukolíka, který se popularizací této problematiky také často zabývá, že zdánlivě v naší zemi dosud bezobsažné, velmi často významově dezinterpretované sousloví „kritické myšlení“, nabývá svého plného významu.

V příslušných kapitolách diplomové práce se pokusím operacionalizovat základní pojmy, kterými jsou „občanská společnost“, „občanský sektor“ a „kritické myšlení“.

2. Vymezení základních pojmů

2.1 Občanská společnost

Proměny dnešního prostřednictvím globalizace neustále se měnícího a transformujícího se světa jsou rovněž nevyhnutelnou příčinou růstu míry nejistoty a rizik. V této souvislosti je otázka existence občanské společnosti jednou z možných cest umenšení těchto rizik, jejich transformace do podoby a míry sociálně únosné. Občanská společnost je dnes všeobecně pokládána za nástroj svobody a záruku demokracie, které se vyvinuly v západních zemích. Existence občanské společnosti podmiňuje existenci svobodné společnosti a moderní demokracie, zrovna tak jako pojetí občanské společnosti podmiňuje pojetí svobody a demokracie. Kritické zkoumání tohoto konceptu je tedy nanejvýš závažné.³

S konceptem občanské společnosti jsou spojovány tyto funkcionální dimenze (zejména ve vztahu ke státu):

- Obranná;
- Legitimizační;
- Participační;
- Integrační.⁴

Důležitým úkolem občanské společnosti je plnit funkci ochranného valu proti potenciální rozpínavosti státní moci. Skutečnost, že politická moc má tendenci (často zdůvodněnou potřebou efektivity a akceschopnosti) k centralizaci a tak navyšuje riziko jejího zneužití, je součástí evropské dějinné zkušenosti. Za základní hodnotu občanské společnosti je proto dnes považována její nezávislost na státu a zcela mimopolitický statut. Nezávisle na politické moci si občanská společnost vytváří veřejné mínění, jež danou politickou moc ovlivňuje, neboť je pro ni závazné, normativní.

³ MÜLLER, Karel: *Češi a občanská společnost: Pojem, problémy a východiska*. Praha. TRITON. 2002. str. 14

⁴ MÜLLER, Karel: *Češi a občanská společnost: Pojem, problémy a východiska*. Praha. TRITON. 2002. str. 215-216

A vice versa, občanská společnost (vzhledem ke své nezávislosti a autonomii) společenské zdroje politické moci a rovněž stát a jeho vládu legitimizuje. Legitimita státu je možná pouze tehdy, má-li důvěru občanů. Podmínkou demokratického vládnutí je nerozcházet se dlouhodobě s veřejným míněním. Právě pro formulaci tohoto veřejného mínění je nutná rozvinutá občanská společnost, jež umožňuje vyhledávání a pojmenování společenských priorit a zájmů.⁵

Minimalisté, maximalisté a generalisté

Zásadní roztržďení občanské společnosti nacházíme v díle Victora Pérez-Díaze. Termín občanská společnost je podle něj možné objasnit několika různými způsoby:

- Jedním z nich je výklad tzv. minimalistické školy. Tento sociokulturní přístup, jehož zastánce označuje Pérez-Díaz za minimalisty, je zaměřen jen na některé nevládní komponenty občanské společnosti. Občanská společnost je zde synonymem pro komunitu, jež je svázána sítí interpersonálních vztahů, loajalitou a solidaritou.
- Občanská společnost se v tomto pojetí neodlišuje pouze od ekonomiky a státu, ale také rovněž od takových nevládních oblastí, jež neposkytují oporu pro vzájemnou solidaritu. Jejými znaky jsou: vyzrálé veřejné mínění, bohatý občanský život, identifikace občanů s veřejnými institucemi, zájem o obecné blaho a úcta k právu. Pro minimalisty je občanská společnost tím, co maximalisté spatřují jako veřejnou sféru.
- Dalším proudem v možném pojetí občanské společnosti jsou maximalisté. Tato skupina teoretiků k výše uvedené minimalistické definici přidala sféru ekonomickou: občanská společnost rovná se společnost minus státní moc. Zdrojem pro tento směr je chápání termínu občanská společnost v 19. století, které kladlo důraz na trh, sociální třídy a rovněž na společenskou tradici sociální solidarity a sdružování.

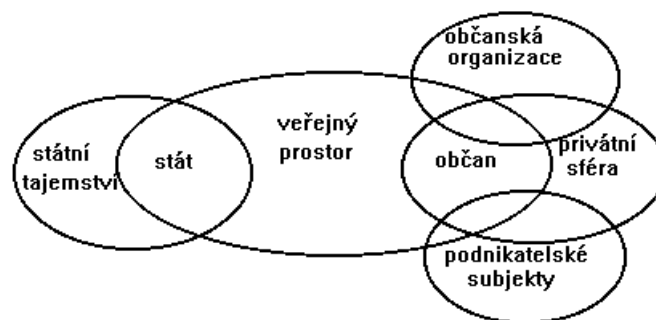
⁵ MÜLLER, Karel: *Češi a občanská společnost: Pojem, problémy a východiska*. Praha. TRITON. 2002. str. 215-216

- V širokém pojetí občanské společnosti, jehož kořeny spočívají ve skotském osvícenství 18. stol., je občanská společnost pojímána jako soubor sociálně politických institucí, tedy veřejné sféry, trhu, veřejné správy, práva a sociálního pluralismu. Zastánci tohoto proudu se nazývají generalisté (patří k nim sám Pérez-Díaz a také Ernst Gellner, významní teoretici problematiky občanské společnosti). Zastávají názor, že občanská společnost je vhodnějším pojmem pro popisovanou skutečnost než pojem demokracie.⁶

Občanská společnost jako oblast právně zaručených a uznávaných soukromých a dobrovolných občanských iniciativ, jež mohou participovat na vytváření a kontrole státní politiky, je dnes v západních zemích obecně synonymem záruky svobody a demokracie. Zárukou dobře fungující občanské společnosti je její zevrubná informovanost, založená na schopnosti neustálého poznávání a kritického myšlení lidí, a to zejména v dnešní době, kdy se díky novým informačním technologiím prudce mění nároky na práci s informacemi.

2.2 Občanský sektor

Občanský sektor je jednou z podmnožin sféry občanské společnosti, která je v souhrnu prostorem pro autonomní, ale také institucionalizované formulování zájmů jednotlivých občanů, a to nejen vůči státu.

Zdroj: http://www.spiralis-os.cz/materialy_obcanskysektor.DOC, 19/05/2007

⁶ PÉREZ-DÍAZ, Victor: „The Public Sphere and a European Civil Society“. 1998. In ALEXANDER, Jeffrey C: *Real Civil Societies. Dilemmas of Institutionalization*. London. str. 211 - 212

Občanský sektor je často nazýván také jako sektor neziskový. Zejména z Francie se rozšířil pojem „sociální ekonomika“. Občanský sektor představují neziskové organizace, jež jsou výsledkem dobrovolného sdružování občanů na základě společně sdílených hodnot a ochoty spolupracovat na společném díle.

„Občanský sektor je institucionalizovaným vyjádřením života občanské společnosti.“⁷

Legislativa České republiky nezahrnuje žádnou právní definici občanského sektoru. Nejčastěji zmiňovaným popisem organizací občanského sektoru je shrnutí Lestera M. Salomona a Helmuta Anheiera. Občanský sektor tvoří organizace, které mají tyto společné znaky:

- Jsou institucionalizované, tedy odděleny od státu;
- Mají neziskový charakter, tedy nerozdělují zisk;
- Jsou samosprávné, jejich řízení není ovlivňováno zvenčí;
- Jsou dobrovolné, členství v nich je otázkou dobrovolného rozhodnutí.⁸

Občanský sektor je dobrovolnou sebeorganizací společnosti za účelem dosažení ekonomické prosperity. K tomuto cíli postupuje v dílčích a různorodých řešeních. Český právní systém definuje tyto formy neziskových organizací:

- Občanské sdružení;
- Církevní náboženské společnosti (a jejich účelová zařízení);
- Obecně prospěšné společnosti;
- Nadace a nadační fondy.

Ostatní subjekty, jakými jsou například zájmová sdružení právnických osob, družstva či profesní komory, jsou považovány za organizace na pomezí občanského sektoru.

⁷ POTŮČEK, Martin: *Nejen trh. Role trhu, státu a občanského sektoru v proměnách české společnosti*. Praha. Sociologické nakladatelství. 1997

⁸ SALAMON, Lester M. - ANHEIER, Helmut K.: *Defining the Non Profit Sector. A Cross-National Analysis*, Manchester, 1997, United Kingdom. University Press. In. DOHNALOVÁ, M., MALINA, M. MÜLLER, K.: *Panoráma biologické a sociokulturní antropologie*. Brno. Masarykova universita – Vydavatelství. 2003. str. 57

2.3 Kritické myšlení

Princip kritického myšlení lze definovat jako metodický atribut a rovněž jako proces hledání pravdy. Jedna z nejlepších definic kritického myšlení a pojmu kritiky jako takové byla uvedena v knize Williama Grahama Sumnera v roce 1907:

„Kritika je zkoumání a ověřování všech tvrzení, která jsou předkládána k přijetí. Smyslem kritiky je zjistit, zda odpovídají nebo neodpovídají skutečnosti. Kritické myšlení je výsledkem vzdělání a cviku. Je duševním zvykem i silou. Je základní podmínkou zdaru lidského konání. Kritické myšlení je jedinou zárukou, která nás chrání před klamy, podvody, pověrami a mylným chápáním jak sebe samých, tak světa kolem nás. Vzdělání je dobré jen do té míry, do které je pramenem dobře vyvinutého kritického myšlení... Kriticky myslící lidi nelze oklamat. Trvá dlouho, než něčemu uvěří. Dlouhou dobu dokáží chápat jevy jen jako záležitosti možné nebo pravděpodobné, aniž by potřebovali jistotu, aniž by je to trápilo. Na důkazy dokáží čekat a umějí si jich vážit. Dokáží odolat tlaku svých nejoblíbenějších předsudků.“⁹

Nutným předpokladem pro možnost uplatňovat kritické myšlení v praxi i neustálé zdokonalování této schopnosti je přístup k širokému spektru informací.

Co je kritické myšlení ?

Význam pojmu „kritické myšlení“ je definován jako intelektová dovednost umožňující aktivní, přesné a obratné vnímání pojmů, jejich analýzu a syntézu, v neposlední řadě pak také aplikaci této schopnosti při hodnocení informací získaných nebo vzniklých prostřednictvím pozorování, zkušeností, úvah, nebo komunikace. Kritické myšlení by mělo být nezbytnou součástí našeho uvažování, směrodatným pro kvalitu našich rozhodnutí.¹⁰

⁹ SUMNER, W. G.: *Folkways: A Study of the Sociological Importance of Usages, Manners, Customs, Mores and Morals*. North Stradford. Ayer Publisher. 1979, str. 632 – 633).
<http://www.criticalthinking.org/aboutCT/sumnersDefinitionCT.cfm>. 5/4/2007

¹⁰ SCRIVEN, M., PAUL, R.: *Defining Critical Thinking*. (A Draft Statement for the National Council for Excellence in Critical Thinking).
<http://www.colorado.edu/eeb/courses/4800armstrong/Defining%20Critical%20Thinking.pdf#search=%22Defining%20Critical%20Thinking%20%22Scriven%22%20filetype%3Apdf%22>. 8/9/2006

Univerzální intelektuální standardy

Kritické myšlení je založeno na předpokládaných univerzálních intelektuálních hodnotách/standardech, v současnosti obecně přijímaných jako základní prvky kritického hodnocení. Jsou nezbytné pro každého z nás v každém okamžiku, kdy stojíme před nutností zdůvodňovat odpovědi a otázky, vyplývající z problémů, kterým čelíme. V každé situaci, kdy tvoříme předpoklady a návrhy, v každé situaci, kdy jsme nuceni zvažovat naše rozhodování vedoucí k závěrům, hodnocení souvislostí a vzniku názorů.

Kritické myšlení není možno jako neměnný pojem vztahovat všeobecně na každého z nás. Všichni procházíme epizodami iracionálního myšlení, jejichž rozměr a hloubka jsou obvykle, kromě jiného, dány kvalitou a hloubkou zkušenosti v dané oblasti. Je možné konstatovat, že nikdo z nás není nadán schopností myslet absolutně kriticky. Všichni tuto schopnost ovládáme pouze do určitého stupně kvality. Všichni máme náhled na skutečnost, s ohledem na schopnost kritického myšlení, v nějakém smyslu omezený, všichni máme svá „slepá místa“. Z těchto důvodů je posilování schopnosti kriticky myslet a všech dispozic s tím spojených dlouhodobým, tedy celoživotním posláním každého z nás. ¹¹

Univerzální intelektuální standardy - jasnost, přesnost, určitost, věcnost, hloubka, šířka a logika - vztahující se k hodnocení kvality sdělení/informačních zdrojů, **jsou v podstatě vnitřními kontrolními mechanismy každého vědeckého bádání.**

Tyto univerzální intelektuální standardy **představují zároveň nástroje pro operacionalizaci pojmu „kritické myšlení“**. Jsou jediným nástrojem, který je mi znám, jehož prostřednictvím můžu objasnit pojem kritické myšlení i lidem, kteří o jeho obsahu dosud neměli tušení.

¹¹ SCRIVEN, M., PAUL, R.: *Defining Critical Thinking*, (A Draft Statement for the National Council for Excellence in Critical Thinking.

<http://www.criticalthinking.org/page.cfm?PageID=410&CategoryID=51>.05/05/2005

Univerzální intelektuální standardy vztahující se k hodnocení kvality sdělení/informačních zdrojů:

□ Jasnost

Mnoho zdrojů, které nám zprostředkují naše poznání reality ve všech jejích časových sekvencích, si mnohdy nečiní velké nároky na jasnost svých tvrzení. Pravidlo jasnosti nás nabádá k tomuto: jakékoliv tvrzení bychom měli podrobit zkoumání, zda je možné jej formulovat i jiným způsobem, sdělit k němu více podrobností, uvést příklad či několika slovy popsat podstatu problému.

□ Přesnost

Jakýkoliv výrok může být nadmíru jasný, přesto však nemusí splňovat podmínku přesnosti. Ta je totiž nejdůležitější podmínkou jeho pravdivosti. Proto bychom si vždy měli položit otázku, do jaké míry je ta skutečnost, kterou vidíme, slyšíme či čteme, podána přesně nebo nepřesně.

□ Určitost

Jakékoliv tvrzení může být jak jasné, tak i přesné, přesto však nemusí být určité. Dobrou prevencí před tímto nedostatkem ve schématu kritického myšlení mohou být tyto otázky: Lze uvést nějaké další podrobnosti? Kolik, kdy, při jakých podmínkách, za jakých okolností? V jakém rozsahu? V jakých vzájemných souvislostech k ostatním událostem?

□ Věcnost

I přes danou jasnost, přesnost, určitost tvrzení může být jeho nedostatek definován jeho irelevantností – tedy nevěcností.

□ Hloubka

Tvrzení může být zároveň jasné, přesné, určité i věčné, přesto ale může nést známky povrchnosti.

□ Šířka

Přestože tvrzení neschází ani jasnost, přesnost, určitost, věcnost a je dostatečně hluboké, další omezení jeho kvality spočívá v tom, že ve svém záběru nemusí

obsahovat dostatečnou šířku. Té můžeme dosáhnout pouze pokud zahrneme i úvahu o tvrzeních odlišných, protikladných či byvších v dílčím rozporu s tímto daným tvrzením. Nebezpečí záměrného opomenutí tohoto pravidla bývá často naplněno v některých jednostranných stranických, religiálních a vědeckých argumentacích.

□ **Logika**

Nejjednodušší otázka, kterou si ohledně logiky tvrzení můžeme položit, je tato: Jakým způsobem vyplývá toto tvrzení z druhých, můžeme mezi nimi odhalit vnitřní rozpor? Zda uznáme za platné jedno tvrzení nebo druhé, případně žádné na základě dostupných znalostí o nich, záleží na tom, zda si zodpovíme otázku, zda jsou tato tvrzení pravdivá.¹²

Na kritické myšlení může být také nahlíženo jako na přístup k poznání světa skládající se ze dvou částí:

- souboru schopností zpracovávat, tvořit a vnímat informace;
- návyku (založeném na intelektuálních předpokladech) využití těchto schopností k řízení našeho jednání.¹³

Kritické myšlení nespočívá v získávání a uchovávání informací, ani ve vlastnictví schopnosti kriticky myslet a vůbec již ne v užití těchto schopností bez akceptace jejich výsledků. Podrobné zkoumání zohledňující prvky kritického myšlení výše uvedené je nezbytné pro všechna zdůvodňování účelů, problémů, otázek, které si klademe. Kritické myšlení je zahrnuto do společenství širokého výčtu vzájemně propojených a provázaných způsobů myšlení pro lidské poznání zásadních, z nichž mezi nejdůležitějšími lze jmenovat především tyto: vědecké, matematické, historické, antropologické, ekonomické, morální a filozofické.

Jako odpověď na otázku, co pojem „kritické myšlení“ zahrnuje, si dovoluji uvést definici, která má potenciál shrnout souhrnně všechny názory:

¹² ELDER, P., PAUL R.: *Universal Intellectual Standards: The Critical Mind is a Questioning Mind (Learning How to Ask Powerful, Probing Questions)*

<http://www.criticalthinking.org/resources/articles/critical-mind.shtml>. 8/9/2006

¹³ SCRIVEN, M., PAUL, R.: *Defining Critical Thinking: A Draft Statement for the National Council for Excellence in Critical Thinking.*

<http://www.colorado.edu/eeb/courses/4800armstrong/Defining%20Critical%20Thinking.pdf#search=%22Defining%20Critical%20Thinking%20%22Scriven%22%20filetype%3Apdf%22>. 8/9/2006

„Tvrzení jsou výroky, které můžeme přijmout buď jako pravdivé, nebo jako nepravdivé. Kritické myšlení je pečlivé, uvážlivé rozhodnutí o tom, zda nějaké tvrzení přijmeme, odmítneme nebo se o něm zřekneme úsudku. Kritické myšlení rovněž zahrnuje stupeň jistoty, se kterou nějaké tvrzení přijmeme či odmítneme.“¹⁴

Teorie omezené racionality

Teorie omezené racionality je definována jako výsledek selhání racionality. Tvůrcem teorie omezené racionality je nositel Nobelovy ceny za ekonomii H. A. Simon. Teorie omezené racionality pojmenovává několik z běžných příčin našich omylů, nevědomosti, iracionality:

- často nejsme schopni zvážit všechny stránky rozhodnutí, před nimiž stojíme;
- často nevyhledáváme všechny informace k problému relevantní;
- ignorujeme informace, které jsou k dispozici;
- neověřujeme si informace z běžných zdrojů, například z hromadných sdělovacích prostředků (často to ani není možné, přesto jim podléháme);
- nerozumíme problému, o němž se rozhodujeme;
- neuvažujeme o alternativních řešeních;
- ta řešení, která jsme objevili, nejsme schopni navzájem porovnat, popřípadě se porovnání vyhýbáme či jej opomíjíme;
- neznáme, nezvládáme nebo jednoduše opomíjíme při posuzování našich problémů nejzákladnější metody statistického rozboru;
- v nejistých situacích, které se vyvíjejí, věnujeme nedostatečnou pozornost změnám, které nastaly;
- identifikujeme se s užitými prostředky podle toho, jak se osvědčily při řešení našich problémů v minulosti.¹⁵

¹⁴ MOREE, B. N., PARKER, R.: *Critical Thinking*. London, Toronto. Mayfield Publishing. 1998. In KOUKOLÍK, F., DRTILOVÁ, J.: *Základy stupidologie (Život s deprivanty II)*. Praha. Galén. 2002. str. 64

¹⁵ JONES, B. D.: *Bounded Rationality, Annual Review of Political Science*. 1999; SIMON, H. A., *Rationality in Political Behaviour, Political Psychology*. 1995. In KOUKOLÍK, F., DRTILOVÁ, J.: *Základy stupidologie (Život s deprivanty II)*. Praha. Galén. 2002. str. 31-32,

Výše zmíněné příčiny, pojmenovávající několik z nejběžnějších a nejčastějších důvodů našeho iracionálního uvažování, zcela jistě nejsou, ani nemohou být jejich souhrnem, výčtem.

2.4 Filozofické prameny kritického myšlení

Účelem této kapitoly je objasnit, z jakých filozofických základů hnutí kritického myšlení povstalo. Dějiny lidského poznání byly svědkem mnoha překonaných vědeckých i nevědeckých teorií, neúspěšných pokusů, jak vysvětlit přírodní i společenské jevy a souvislosti mezi nimi. Lze konstatovat, že tento proces hledání, zavrhování, znovuobjevování byl od jisté doby provázen i snahou o přístup, jenž by jej usměrnil.

V úvodu této kapitoly bych chtěla ozřejmit to, proč právě filozofie měla výrazný vliv na vznik hnutí kritického myšlení. Filozofie je jedním z lidských výtvorů, který nám umožňuje chápat vše v širších souvislostech, umožňuje nám překročit hranice stanovené pouhým vnímáním a představami. Umocňuje naše myšlení k tomu, abychom dokázali promýšlet dané skutečnosti a objevovat nové horizonty.

Sókratés

Výklad stručné historie idey kritického myšlení je nezbytné otevřít právě tímto myslitelem, neboť to byl on, kdo před více než 2 500 lety položil myšlenkové základy pojmu kritického myšlení. Potvrdil, že racionální analýzou pojmů se lze dobrat pravdy, a to i v záležitostech dobra a zla. Sókratés svými filozofickými závěry nasměroval program vývoje vědeckého myšlení. Svými poznatky de facto položil jeho základy. Ve svých dialozích podrobil kritickému pohledu klíčové pojmy etiky, teorie spravedlnosti a také teorie státu a vlády.

Sókratovské tázání

Významným přínosem pro princip kritického myšlení je Sókratova dialogická metoda tázání, známá jako sókratovská tázání. Tato metoda je založena na vylučování hypotéz, a to tím způsobem, že hypotézy lepší jsou obhajovány, horší vylučovány,

pokud vedou ke sporu (v tomto bodu nalézám silnou souvislost s Popperovou falzifikací). Tímto způsobem je docházeno k tvrzením a axiomům, v nichž spočívají základy obhajoby těchto hypotéz. Tato metoda je nazývána také jako maieutická (z řeckého výrazu maieutria – porodní bába). Pomáhá vytvářet implicitní názory tázaných, jimž pak sami lépe porozumí.¹⁶

Metodou výzkumného dotazování Sokrates zjistil, že někteří lidé nedokáží racionálně zdůvodnit svá sebejistá tvrzení. Konstatoval, že není možné být závislý na takovýchto autoritách a zároveň mít zdravé vědění a schopnost proniknutí do podstaty věcí. Ukázal, že i jedinci, kteří jsou nositeli moci a vysokých pozic, mohou být přesto hluboce iracionální. Největším přínosem k ideji kritického myšlení je Sókratova dialogická metoda tázání, nezbytnost jejíhož uplatnění se zvyrazňuje především v okamžicích, kdy se chystáme přijmout myšlenku jako hodnou důvěry.

Sókratés zdůraznil rovněž důležitost dokládání důkazů, důkladné zkoumání zdůvodňování a předpokladů, analýzy základních konceptů, zjišťování důsledků, a to nejen toho, co bylo řečeno, ale rovněž toho, co bylo uděláno. Tato metoda je známa jako sókratovské tázání a je nejšířeji známou výukovou strategií kritického myšlení. Sókratés v ní poukázal na nutnost logické konzistence a jasnosti v myšlenkových postupech.

Zvláštní způsob rozhovoru, jehož Sókratés používal, převracel obvyklý vztah učitele a žáka. Tím, kdo se táže, je žák, Sókratés jako učitel odpovídá. Za svou úlohu považoval nikoli moudrost rodit, ale pomáhat při utváření/zrození myšlenek druhým. Do svého učení zahrnul mnoho prvků z dialektiky sofistů. Jejich učené skepsi se podobá i výsledek, k němuž sókratovské dialogy zpravidla dospívají, pregnantně vyjádřeny Sókratovým, výrokem „Vím, že nic nevím.“¹⁷

Sókratovské prozkoušující tázání spočívá v odkrývání nevědění, zpochybnění zdánlivého vědění. Ústředním bodem jeho filozofie je otázka dobra a ctnosti. Starý řecký výrok „Poznej sám sebe.“ přijímá jako výzvu k prověřování lidského vědění.

¹⁶ FEARN, Nikolas: *Jak a o čem přemýšlejí filozofové*. Praha. Portál. 2004. str. 33

¹⁷ STÖRIG, Hans Joachim: *Malé dějiny filozofie*. Praha. Zvon. 1992. str. 115

Osvětluje mylné významy, neadekvátní důkazy, vzájemně protichůdná tvrzení, skrytá v líbivé, uhlazené, ale často smyslu postrádající rétorice.

Sókratovské dialogy vrcholí v náhledu tázaného na skutečnost, že nic neví. Tímto způsobem ozřejměná bezvýchodnost je bodem zvratu (aporie). Teprve jím začíná v dialogu založeném na racionálním přístupu hledání správného náhledu. Vědění, k němuž je takto docházeno, je věděním praktickým, jehož obsahem je poznání dobra a zla. Je zajišťováno kritickým pozorováním, je založeno na postupu od jednotlivého k obecnému, zdůrazňuje to, co je podstatné. Sókratův přístup k poznání je zakotven v důvěře v logos, jež nás svými zákonitostmi přivádí v rozumném rozhovoru k pravému náhledu. Sókratés je považován za zakladatele autonomní filozofické etiky, myslitele, jenž zahájil klasické období řecké filozofie.¹⁸

Platón

Sókratés své učení nezaznamenal písemně. Prvotním zdrojem našich poznatků, týkajících se jeho nauky, jsou sókratovské dialogy zaznamenané Platónem. (S výjimkou jediné rozpravy „Obrana“ je vždy hlavní postavou Sókratés.) Sókratův názor na důležitost našeho rozumového kritické uvažování tak do svého filozofického náhledu převzal také Platón. Jeho objev nauky o idejích pomohl vytvořit systém, vycházející ze Sókratova tázání, důmyslně uchopit velkou část předsókratovské filozofie a zároveň vybudovat filozofický systém, jenž výrazným způsobem ovlivnil duchovní dějiny velké části lidstva. “Podle A. N. Whiteheada tak musíme celou západní filozofii chápat jen jako poznámky k Platónovi.“¹⁹

Objasnění souvislostí Platónova filozofického náhledu s jeho přínosem k racionalismu vyžaduje stručný výklad jeho nauky o idejích, jejíž podstata spočívá v představě říše nehmotných, neproměnných a věčných podstat – jimiž jsou takzvané ideje – podle Platóna pravzory reality, podle kterých jsou předměty viditelného světa formovány. Ideje existují nezávisle na tom, zda jsme schopni je rozeznat.

¹⁸ KUNZMAN, Peter – BURKARD, Franz Peter – WIEDMANN, Franz: *Encyklopedický atlas filozofie*. Praha. Nakladatelství Lidové noviny. 2001. str. str. 37

¹⁹ KUNZMAN, Peter – BURKARD, Franz Peter – WIEDMANN, Franz: *Encyklopedický atlas filozofie*. Praha. Nakladatelství Lidové noviny. 2001. str. 39

S tímto úzce souvisí Platónova teorie dvou světů: svět neproměnných idejí je nadřazen světu věcí pomíjivých. Podrobně tuto úvahu Platón rozvíjí v dialogu Ústava v „Podobenství o úsečce“, kde svět rozčleňuje do těchto oblastí: svět viditelného – věci nepřímo vnímatelné a nepřímo vnímatelné, a na svět všeho, co je přístupné pouze duchu – oblast vědy (zde je dospíváno k duchovním poznatkům, jakými jsou například všeobecné poučky) a pak říše idejí, které lze dosáhnout pouze prostřednictvím čistého rozumu. „Epistemologická kvintesence podobenství úsečky přímo směřuje k racionalismu. Čím vyšší je ontologické postavení příslušného předmětu a čím hodnotnější je jeho poznání, tím je také jistější, a tím rozhodněji nutno pramen tohoto poznání spatřovat v rozumu a nikoli ve vnímání.“²⁰

Důkaz toho, jaký důraz klade Platón na rozum, lze vyzorovat rovněž na popisu rozčlenění čtyř stavů lidské duše, uvedených rovněž v „Podobenství o úsečce“: vhled (noésis), rozumové rozvažování (dianoia), víra (pistis, tedy pokládání za pravdivé) a domnění (eikasia). Nejvíce vzdáleny od empirického poznání jsou první dva stavy – noésis a dianoia, Platónem považované za nejvyšší formy poznání. Nejsou z ničeho odvozeny. Podle Platónova předpokladu nejsou ideje poznatelné skrze svoje příslušná „ztělesnění“, mohou být pouze bez předpokladů nazírány. Platón si klade otázku, odkud mohou duše ideje znát. Konstatuje, že je duše nazřely v dřívějším životě a jsou tedy pouze předmětem vzpomínky. Veškeré poznání je pak podle Platóna pouhým vzpomínáním na ideje nazřené v preexistenci a při vstupu do těla zapomenuté. Způsobem, jak k tomuto rozpomenutí napomoci, je u Platóna dialog založený na analýze a syntéze pojmů, na následném vytváření hypotéz, jež jsou prověřovány a následně buďto přijímány, nebo zavrhovány.²¹

Aristotelés

Aristotelés (384 – 324 př. n. l.) byl Platónovým žákem, učitelem Alexandra Velikého a zakladatelem vlastní peripatetické školy v Athénách. Až do počátku novověku bylo jeho dílo považováno za neomylné. Nejvýznamnějším přínosem

²⁰ KUNZMAN, Peter – BURKARD, Franz Peter – WIEDMANN, Franz: *Encyklopedický atlas filozofie*. Praha. Nakladatelství Lidové noviny. 2001. str. 41

²¹ KUNZMAN, Peter – BURKARD, Franz Peter – WIEDMANN, Franz: *Encyklopedický atlas filozofie*. Praha. Nakladatelství Lidové noviny. 2001. str. 41

Aristotela k duchovním dějinám lidstva je jeho logika. Byl prvním myslitelem, jenž nezkoumal uspořádání myšlenek pouze z hlediska obsahu, ale rovněž co do jejich formy. Zavedl základy formální logiky, která se stala základním kamenem logiky tradiční. V Aristotelově pojetí logiky jsou stejně jako u Platóna podstatné pojmy, označující dané kategorie. Každé samostatně vyřčené slovo označuje jednu z těchto možností: substanci, kvantitu, kvalitu, vztah, kde, kdy, polohu, vlastnictví, činnost nebo trpnost. Obvykle jsou však slova spojována do vět. Ty pokud je možné považovat za výroky pravdivé, či nepravdivé, lze nazývat soudy. Jednotlivé soudy je pak možné podle daných pravidel spojovat do úsudků. Spojením dvou soudů pak vzniká třetí – sylogismus. Řetězem úsudků je důkaz – to je nazýváno metodou deduktivní (je postupováno od obecného k jednotlivému). Protikladem metody deduktivní je indukce, postup, kdy je od jednotlivého postupováno k obecnému. Podle Aristotela lze (na rozdíl od Platóna) dospět k poznání i způsobem indukce. Význam rozumu, tak jak jej Aristotelés ve své filozofii vnímá, popisuje takto: „Rozum proniká tím, co je smyslově poznatelné, ale nepodstatné, k tomu, co je pojmově uchopitelné a podstatné“.²²

Aristotelés, stejně jako všichni řečtí skeptikové kladl důraz na skutečnost, že věci se občas jeví jinak, než jaké ve skutečnosti jsou. Jen cvičená mysl je schopna je vidět nejen povrchně, ale také do hloubky. Z této starodávné řecké myšlenkové tradice povstala potřeba pro každého, kdo aspiruje na porozumění věcem a událostem do hloubky, myslet systematicky, domýšlet důsledky do šířky a hloubky, zaštitit své komplexní myšlení kvalitním zdůvodňováním a vnímavostí ke skutečnostem, které nám mohou pomoci nahlédnout pod povrch skutečností.

V dalších historických obdobích je možné pokračující tradici systematického kritického myšlení vysledovat především u těchto filozofů: Erasmus, Nicolló Machiavelli, Francis Bacon, René Descartes, Adam Smith, Immanuel Kant, Thomas Hobbes, John Locke, Montesquieu, Voltaire, Diderot a další.

²² KUNZMAN, Peter – BURKARD, Franz Peter – WIEDMANN, Franz: *Encyklopedický atlas filozofie*. Praha. Nakladatelství Lidové noviny. 2001. str. 47 - 51

Na počátku minulého století, v roce 1906 se ideji kritického myšlení dostala explicitní definice z pera Williama Grahama Sumnera v přelomové publikaci o základech sociologie a antropologie „Folkways“.²³

2.5 Styčné body mezi kritickým myšlením a soudobou filozofií

Styčnými body mezi soudobou filozofií a přístupem kritického myšlení se jeví být zejména kritický racionalismus Karla Raimunda Poppera, rozpracovaný Hansem Albertem, dále rovněž teorie komunikativního jednání/racionality vypracovaná Jürgenem Habermasem.

2.5.1 Kritický racionalismus – Karl Raimund Popper a Hans Albert

Ve filozofických slovnících se pod heslem „kritický racionalismus“ objevují dvě jména: Karl Raimund Popper a Hans Albert. Z historického hlediska se více než poučný, době poplatný výklad hesla „kritický racionalismus“ nachází ve Filozofickém slovníku vydaném v roce 1985: „... Představitelé kritického racionalismu útočí také proti společenské teorii marxismu-leninismu. Vystupují především proti historickému determinismu, proti teorii objektivní zákonitosti dějinného procesu ... Kritický racionalismus jako svou podstatou metafyzická, antidialektická filozofie nezvládá problém hybných sil společnosti“.²⁴

Z výše uvedeného citátu lze usuzovat rovněž toto: kritický racionalismus je pro všechny uzavřené společnosti nežádoucí, protože je pro jejich podstatu nebezpečný. Samostatné racionální uvažování jejich členů je pro možnost zachování jejich existence nežádoucí, neboť má potenciál narušovat nastolené iracionálně. O to větší důraz by měl na kritické myšlení být kladen ve společnostech otevřených, neboť je nezbytným předpokladem jejich udržitelnosti.

²³PAUL, Richard, ELDER, Linda and BARTELL, Ted: *California Teacher Preparation for Instruction in Critical Thinking: Research Findings and Policy Recommendation.*: State of California, California Commission on Teacher Credentialing, Sacramento, CA, March 1997.
<http://www.criticalthinking.org/aboutCT/briefHistoryCT.cfm>. 23/04/2007

²⁴ Kolektiv autorů: *Filozofický slovník*. Praha. Nakladatelství svoboda. 1985. str. 153

Karl Raimund Popper

Jedny ze základních myšlenkových prvků, na nichž koncepce kritického myšlení byla vybudována, jsou výsledkem celoživotního díla známého rakouského filozofa Karla Raimunda Poppera (teorie o růstu poznání, řešení problémů, kritické vyvracení, hodnocení a testování alternativních přibližných teorií). Souhrn svých politologických, sociologických a filozofických názorů označil jako kritický racionalismus.

Náš svět není světem, v němž by pravdy měly být potvrzovány, nýbrž světem, v němž by měly být vyvracovány omyly. Existuje svět a existuje pravda, ale jistota o světě a jistota o pravdě existovat nemůže. To je podstatou kritického realismu.... Náš svět je duchovně i biologicky otevřený.²⁵

Karl Raimund Popper

Karl Raimund Popper patří k nejvýznamnějším filozofům uplynulého století. Narodil se roku 1902 ve Vídni. Po krátké epizodě, kdy se na tři měsíce stal komunistou, na základě poznání, že není možné nekriticky akceptovat dogma, přešel k postoji rozhodného antimarxisty. Svoboda je podle Popperova názoru důležitější než rovnost, každý pokus uskutečnit rovnost je zároveň ohrožením svobody. A v okamžiku, kdy je svoboda ztracena, podle mnoha názorů již rovnost nikdy nemůže být nastolena.

Během svého mládí prošel Popper několika povoláními: na vídeňské konzervatoři studoval chrámovou hudbu, absolvoval přednášky psychologie, literatury, historie, filozofie a matematiky. Rovněž se vyučil truhlářem. Promoval v roce 1928. V roce 1937 vyšla jeho první kniha „Logik der Forschung“. V roce 1937 emigroval na Nový Zéland, kde pokračoval ve své vědecké práci. Právě zde vznikla jeho díla „Bída historicismu“ a „Otevřená společnost a její nepřátelé“. Po II. světové válce začal díky pozvání F. A. von Hayeka působit na London School of Economics, na které setrval až do roku 1969, kdy odešel na odpočinek. Vznikla zde

²⁵ POPPER, Karl Raimund - LORENZ, Konrad.: *Budoucnost je otevřená: rozhovor v Altenbergu a texty z vídeňského popperovského symposia*. Vyšehrad. Praha. 1997. str. 11 - 12

tato díla: *Conjectures and Refutations* (1963), *Objective Knowledge* (1972). Některé z jeho zásadních prací nebyly dosud publikovány.

*Karl Raimund Popper položil základy vlastního filozofického směru - kritického racionalismu. Na jeho práci navázali kromě Hanse Alberta ostatní myslitelé. Karlu Raimundu Popperovi byl v roce 1965 udělen šlechtický titul. Skonal v roce 1994.*²⁶

Ve své knize *Logik der Forschung* Karl Raimund Popper dokazuje, že naše vědění roste eliminací omylů. Dokládá, že nejdůležitější rozdíl mezi předvědeckým a vědeckým růstem poznání spočívá ve vědecké úrovni hledání omylů. Kritická metoda (a její vědomé přijetí) je hlavním nástrojem růstu. Je založena na hledání překážek nebo rozporů a zároveň na jejich pokusném novém řešení.

Souvislost se zvoleným tématem nalézám v Popperově tvrzení, že tento přístup je možné široce užívat i mimo vědeckou oblast. Kritickou metodu lze obecně nazvat kritickým/racionálním postojem. Argumentuje faktem, že jednou z nejcennějších vlastností rozumu je vnímavost ke kritice, ochota být kritizován a mít vůli ke kritice sám sebe. Tento požadavek maximálního rozšíření kritického postoje Popper nazývá „kritickým racionalismem“. Podotýká v této souvislosti, že naše společnost bude vždy nedokonalá, a to proto, že se všichni dopouštíme omylů. Vždy bude docházet k neřešitelným srážkám mezi hodnotami, bezkonfliktní lidská společnost nemůže existovat.²⁷

Zvláštní důraz Popper klade na kritickou diskuzi, o níž soudí, že nám může všeobecně pomoci odlišit zrno od plev ve sféře idejí, poskytnout dostatečnou zralost k tomu, abychom myšlenku viděli ve všech souvislostech a adekvátně ji posuzovali.

Racionální postoj ozřejmuje těmito slovy: “Snad se mýlím a ty nikoliv, v každém případě můžeme oba doufat, že po naší diskuzi budeme vidět o něco jasněji než předtím a rozhodně se přece můžeme navzájem oba poučit, pokud ovšem

²⁶ RÜMELIN, Julian-Nida: *Slovník současných filozofů*. Praha. Garamond.2001. str. 370

²⁷ POPPER, Karl Raimund: *Věčné hledání*. Praha. PROSTOR, 1995. str. 111

nezapomeneme, že nejde ani tolik o to, komu kdo dá za pravdu, jako mnohem spíše o to, abychom se přiblížili pravdě“.²⁸

Zajímavý názor, v němž lze nalézt spojitost myšlenkových přístupů u Poppera a Habermase, tedy důraz na význam řeči pro kritické myšlení, nalézáme v autorově díle „Budoucnost je otevřená“: „... .. k významu kritiky: pomocí řeči děláme teorii kritizovatelnou, člověk - to je především řeč ... kritika je umožněna řečí a pomocí kritiky jsme pak vyvinuli kulturu“.²⁹

Metoda falzifikace

Velmi podrobně se vysvětlením pojmu kritického racionalismu zabývá Popper ve svém díle „Otevřená společnost a její nepřítelé“. V širokém slova smyslu do něj zahrnuje nejen intelektuální aktivitu, ale rovněž pozorování a experiment, empirismus a intelektualismus. V širším smyslu označuje racionalismus jako postoj, jenž se snaží vyřešit pokud možno co nejvíce problémů apelem na rozum. Vysvětluje zde racionalismus na praktickém postoji: „... je to postoj, který se snadno nevzdává naděje, že s takovou pomocí, jako je argumentace a pečlivé pozorování, mohou lidé dosáhnout určitého typu souhlasu o mnoha závažných problémech; a že když se jejich požadavky kříží, je často možné diskutovat o určitých požadavcích a návrzích a dosáhnout kompromisu, který je vzhledem ke své rovnoprávnosti přijatelný pro většinu, ne-li pro všechny. Krátce řečeno, racionalistický postoj, nebo jak jej snad mohu označit za „postoj rozumnosti“, je velice blízký vědeckému postoji, víře, že při hledání pravdy je zapotřebí spolupráce a že s pomocí argumentace můžeme časem dosáhnout určité objektivity.“³⁰

Popper tvrdí, že základem vědeckého poznání není verifikace (ověření), ale falzifikace. (Pozn: Pojmy „falzifikovat, falzifikace“ patří k základnímu pojmosloví Popperova vědeckého díla. V dřívějších překladech bylo vycházeno z německého

²⁸ POPPER, Karl Raimund: *Život je řešení problémů*. Praha. Mladá fronta. 1997. str. 135, 136

²⁹ POPPER, Karl Raimund – LORENZ, Konrad: *Budoucnost je otevřená: rozhovor v Altenbergu a texty z vídeňského popperovského sympozia*. Praha. Vyšehrad. 1997. str. 38

³⁰ POPPER, Karl Raimund: *Otevřená společnost a její nepřítelé I: Uhrnutí Platónem*. Praha. ISE. 1994. str. 191-192

výrazu „falsch“, anglického „false“. Celkem nesprávně, v novějších česky vydávaných překladech Popperových děl je používán zejména s ohledem na kontinuitu s předchozími i přes svou nejasnost. Správný význam slov falzifikovat, falzifikace, který je nutno si do Popperových textů dosadit, je „prokázat nesprávnost, nepravdivost“, eventuálně „vyvrátit“.)³¹

Jednou z nosných myšlenek Popperova filozofického náhledu je ta, že běh světa není determinován, jednou provždy předem určen. Není tedy proto (ale nejen z tohoto důvodu) plně poznatelný. Veškeré vědění, celá šíře našeho poznání se vyznačuje provizorním, hypotetickým charakterem. S tímto základním postojem vstoupil Popper do diskuze o tom, je-li možné vědecké teorie a hypotézy definitivně dokázat verifikací. Zdůvodnil, proč neexistuje a ani existovat nemůže žádný odpovídající princip, jenž by umožnil přijmout za pravdivá tvrzení vzniklá na základě indukce (tvrzení induktivně odvozená z mnoha jednotlivých případů, mnohdy se vyznačující vysokým stupněm pravděpodobnosti).

Namísto verifikace Popper prosazuje falzifikaci. Hypotézy a teorie nejsou dokazovány verifikací, mohou však být vyvráceny falzifikací. Pojem falzifikace lze pak definovat takto: sebevětší množství výpovědí založených na pozorování potvrzujících daný jev/ tvrzení nikdy nemůže prokázat tyto jako neomezeně pravdivé. Základem myšlenky falzifikace je pak skutečnost, že určité ověřovací výpovědi prokáží, že teorie není pravdivá, že je nesprávná. Falzifikace je důležitým kritériem ověřování jejich platnosti. V důsledku to znamená primární nejistotu co do platnosti teorií dosud nevyvrácených.³²

„Teorie je tedy tím bohatší, čím více skýtá možností ke kritice a falzifikaci.“³³

Popper zdůrazňuje fakt, že to, co odlišuje vědeckou metodu a vědecký přístup od postoje předvědeckého, je metoda falzifikačních pokusů. Všechny pokusy o řešení

³¹ POPPER, Karl Raimund – LORENZ, Konrad: *Budoucnost je otevřená: rozhovor v Altenbergu a texty z vídeňského popperovského symposia*. Praha. Vyšehrad. 1997. str. 28 (poznámka překladatele)

³² STÖRIG, Hans Joachim: *Malé dějiny filozofie*. Zvon. Praha. 1992. str. 495 - 496

³³ KUNZMANN, Peter – BURKARD, Franz- Peter - WIEDMANN, Franz: *Encyklopedický atlas filozofie*. Praha. 2001. Nakladatelství Lidové noviny. str. 235

a každá teorie by měly být přezkoumány nejpřísnějším, nejdůkladnějším způsobem, s cílem odhalit slabiny přezkoumávaného, s cílem pokusit se danou teorii vyvrátit, tedy falzifikovat. Zcela nezbytná je pro proces falzifikace racionální a kritická vědecká diskuze. Ani to však vždy nevede k jasnému rozhodnutí. Z těchto důvodů je nezbytný Popperem prosazovaný kritický postoj, realizovatelný především objektivní a veřejnou formulací teorií, následovaný zaujetím stanoviska jednotlivých stran a následnou kritickou diskuzí. Kritický postoj k pokusům o řešení problému, aktivní přístup k možné eliminaci teorií nesprávných, k pokusům o jejich kritiku čili falzifikaci, je podle Poppera mezníkem, jenž odlišuje vědu od toho, co vědou není.³⁴

Fallibilismus

S pojmem falzifikace je také úzce spojen další termín spojený s tématem kritického myšlení: fallibilismus. Tímto výrazem míní Popper nutnost akceptovat skutečnost, že chybovat lze a že hledání jistoty, či pouhé pravděpodobnosti je hledáním mylným. Neznamená to však, že by hledání pravdy bylo omylem. Po pravdě pátrat podle Popperova názoru lze a je možné pravdu i nalézt, nicméně jistotu, že byla pravda nalezena, není možné mít nikdy. Možnost chyby existuje vždy. Důležité je se z vlastních omylů učit. Jak Popper poukazuje, své omyly musíme systematicky vyhledávat. Musíme se neustále pokoušet své teorie podrobit kritice, neboť ta je jediným možným způsobem, jak své omyly můžeme odhalit a tak se z nich systematicky zároveň učit.³⁵

Přínos díla Karla Raimunda Poppera je pro šíření myšlenky potřeby kritického myšlení v každé oblasti lidské činnosti nedocenitelný. „Zkušenost spočívá v podstatě v tom, že člověk udělal mnoho chyb a překonal je – že těmito chybami prošel.... K objevování a korigování svých pochybení potřebujeme ostatní a ostatní potřebují nás.“³⁶

³⁴ POPPER, Karl Raimund: *Život je řešení problémů*. Praha. Mladá fronta. 1997. str. 23-24

³⁵ POPPER, Karl Raimund: *Otevřená společnost a její nepřátelé II: vlna prorocství: Hegel, Marx a co následovalo*. Praha. ISE. 1994. str. 139

³⁶ POPPER, Karl Raimund – LORENZ, Konrad: *Budoucnost je otevřená: rozhovor v Altenbergu a texty z vídeňského popperovského symposia*. Praha, Vyšehrad, 1997. str. 29,

Karl Raimund Popper a otevřená společnost

Základním východiskem a nejcennějším důsledkem Popperova pojetí vědeckého poznání sama o sobě je obrana otevřeného myšlení a otevřené společnosti.³⁷

Úspěšné hledání pravdy podle Popperova názoru umožňuje pouze otevřená společnost, tedy společnost, jež je zárukou pro poskytnutí prostoru pro svobodné rozhodování jednotlivců, založeném na jejich vlastní odpovědnosti. Popperovy teoretické argumenty, dokládající nedokonalost a omylnost lidského vědění, svědčí proti společenskému pořádku, který je ovládán ať již vůlí jediného vládce, centrálním plánováním byrokracie či strany. Pouze otevřená pluralistická společnost skýtá záruky, že omezenost lidského vědění a také omyly, jež přináší, budou odhaleny a napraveny.

V tomto ohledu je Popperova práce „Otevřená společnost a její nepřátelé“ propracovanou kritikou filozofů Platóna, Hegela a Marxe, které obviňuje z toho, že důsledkem jejich učení bylo ohrožení svobody jedince a utrpení mnohých, způsobené utopistickými, falešnými ideály. Karl Raimund Popper vnímá uzavřenou společnost jako magickou, kolektivistickou, kmenovou společnost, přirovnatelnou k organismu, kterou spojuje mimo jiné sdílení společných snah, příbuzenství, společná nebezpečí. Společností otevřenou nazývá tu, v níž se jednotlivci musí rozhodovat osobně.³⁸

Výrazem „otevřená společnost“ označuje Karl Raimund Popper způsob lidského soužití, v němž jsou zásadními hodnotami individuální svoboda, ochrana menšin a slabých a nenásilí. Jak sám podotýká, tyto hodnoty jsou v naší společnosti samozřejmostí. V tom také spatřuje jedno z možných nebezpečí, jimiž je demokracie ohrožena, neboť jen nemnozí z nás mají dosti fantazie k tomu, aby si uměli představit život v moderní nedemokratické společnosti. George Orwell ji ve své knize „1984“ prokázal.³⁹ Budoucnost jeho vize ještě předčila.

³⁷ Kolektiv autorů: *Encyklopedický slovník*. Praha, Odeon. 1993, str. 121

³⁸ RÜMELIN, Julian-Nida: *Slovník současných filozofů*. Praha. Garamond.2001. str. 371-372

³⁹ POPPER, Karl Raimund - LORENZ, Konrad: *Budoucnost je otevřená: rozhovor v Altenbergu a texty z vídeňského popperovského symposia*. Praha. Vyšehrad. 1997. str. 119-120

Na cestě k otevřené společnosti vytyčuje Popper tato pravidla: spoléhat se na svůj rozum a užívat kritických schopností; vyznávat osobní zodpovědnost a rovněž cítit zodpovědnost za pokrok poznání, uvědomovat si, že svoboda vyžaduje základní předpoklady, jimiž jsou lidskost, rozum a odpovědnost. „... Máme pouze jednu cestu, cestu do otevřené společnosti. Musíme jít dál do neznáma, nejistoty a nebezpečí a s veškerým rozumem usilovat jak o bezpečí, tak o svobodu.“⁴⁰

Hans Albert

Pojem kritického racionalismu, vlastní myšlenkový základ tohoto filozofického směru vytvořený K. R. Popperem, rozvinul ve svých pracích Hans Albert (např. *Der kritische Rationalismus* Karl Raimund Poppers).

Zajímavý posun v Albertově pojetí kritického racionalismu spatřuji v jeho názoru, že vše zdánlivě nenapadnutelné pokládá za podezřelé, a to i tehdy, hájí-li základy svého vlastního zdůvodňování. Zdůrazňuje svůj názor, jenž se staví proti jakýmkoliv nárokům definitivního rozhodnutí. Ve svém díle dokládá Albert své přesvědčení o tom, že racionální praxe, ať již v jakékoliv oblasti, je vždy vztažena k určitým praktickým rozhodnutím. Vychází z předpokladu, že otázka racionality je problémem ovlivňujícím každou metodickou lidskou práci.⁴¹

2.5.2 Jürgen Habermas

Jako podklad pro zpracování této kapitoly byla, kromě pro teorii občanské společnosti zásadního Habermasova díla „Strukturální přeměna společnosti“, využita rovněž přehledová studie díla Jürgena Habermase zpracovaná Detlefem Horsterem, jež českým čtenářům zprostředkovává mnohavrstevnou badatelskou práci tohoto německého filosofa. (Teorie des kommunikativen Handelns stejně jako mnoho ostatních Habermasových děl nebyla do češtiny přeložena.) Pozornost je zde soustředěna s ohledem na zvolené téma zejména na části zabývající se teorií vzniku

⁴⁰POPPER, Karl Raimund: *Otevřená společnost a její nepřátelé I: Uhranutí Platónem*. Praha. ISE. 1994. str. 180 – 181

⁴¹RÜMELIN, Julian-Nida: *Slovník současných filozofů*. Praha. Garamond.2001. str. 27

občanské společnost a teorií komunikativního jednání/racionality, shrnující Habermasovy poznatky z oblasti sociální filozofie a filozofie jazyka.

Strukturální přeměna společnosti

Jürgen Habermas je nejen jedním z nejvýznamnějších filozofů 20. století, je rovněž jedním z neoriginálnějších teoretiků občanské společnosti a jejího vzniku. V díle „Strukturální přeměna společnosti“ (Strukturwandel der Öffentlichkeit: Untersuchungen zu einer Kategorie der bürgerlichen Gesellschaft, vydáno poprvé v roce 1962 ve Frankfurtu) nacházíme odpovědi na ty nejzákladnější sociální otázky: Jaký je význam slova veřejnost? Jak vzniká právní stát? Jak a čím je garantována platnost zákonů a společenských pravidel? „Veřejnost je Habermasem pojímána jako dynamická sociální entita. Původní termín veřejnosti jako úzkého kruhu politicky zainteresovaných rozšiřuje o termín veřejnosti širší, kam zahrnuje ty aktivní členy společnosti, kteří se ať již institucionálním nebo veřejně prospěšným způsobem zapojují do formování sociálního systému. Tak vzniká sociálně právní stát.“⁴²

Habermasův zájem je kromě jiného úzce zaměřen na zkoumání pojmu veřejnost, jenž je podle něj nejdůležitější pro analýzu strukturálních přeměn společnosti. Habermasova koncepce navazuje na nejrůznější vědecké myšlenkové systémy, naznačuje způsoby, jak využít mnohé sociologické a filozofické poznatky k lepšímu pochopení aktuální situace. Odhaluje rovněž nedostatky, slabá místa teorií, jež do svého uvažování zahrnul. Vývoj Habermasova myšlení vyústujícího do teorie komunikativního jednání je pro účely doložení souvislostí vztahených k tématu této diplomové práce nutné podložit detailní analýzou. „Základní myšlenkou instituce veřejnosti bylo to, že prostřednictvím veřejných diskusí se má kontrolovat a legitimovat panství.“⁴³

Habermas dokládá pozvolný úpadek této instituce v období mezi ustanovením buržoazního právního státu a obdobím přechodu k organizovanému kapitálu těmito argumenty: „Dialektika postupného zestátnování společnosti zároveň s prosazujícím

⁴² TOOTH, Daniel: *Sociální filozofie ve 20. století*. <http://toth.xf.cz/sf20.htm>, 25/05/2006

⁴³ HORSTER, Detlef: *Jürgen Habermas: Úvod k dílu*. Praha, SVOBODA, 1995. str. 9

se zespolečenšťováním státu rozkládá postupně základnu buržoazní veřejnosti – oddělení státu a společnosti. Mezi oběma a jakoby z obou vzniká repolitizovaná sociální sféra, která se vymyká rozlišování na veřejné a soukromé.“⁴⁴

Jak lze podle Habermase chápat občanskou veřejnost? Jako sféru soukromých osob shromážděných v publikum. (Historický původ soukromí lze hledat v nukleární rodině.) Soukromé osoby se v určité dějinné fázi domáhají veřejnosti jako opozice vůči veřejné moci, aby iniciovaly střet o všeobecná pravidla styku ve sféře směny zboží a společenské práce. Měšťané v tuto dobu útočí na princip existujícího panství, nikoliv proti jeho koncentraci. Prostředkem tohoto střetu se poprvé v dějinách stává veřejné rozvažování. Proti principu panství staví měšťanské publikum princip kontroly – publicitu, s cílem změnit panství jako takové. Veřejné posuzování věcí, bráno jako mocenský nárok, se vzdává formy jakéhokoli nároku na panství. Veřejné posuzování věcí by v důsledku svého prosazení vyvolalo hlubší důsledky, než pouhá výměna základny legitimizace panství (jež v podstatě zůstalo zachováno).⁴⁵

Habermasova analýza občanské veřejnosti ukazuje, že ti, kdo tvoří publikum, jsou soukromé osoby. Zajímavé je zde zdvojení soukromé sféry (kombinace role vlastníka s rolí otce rodiny). Společné označení „soukromé“ tak v podstatě znamená identifikaci těchto dvou rolí. Mezi Habermasovy nejzajímavější postřehy týkající se historického momentu strukturální přeměny společnosti patří ten, že za cvičiště veřejného zvažování označuje literární zárodečnou formu politicky činné veřejnosti. Literární veřejnost však ještě nepředstavuje veřejnost autochtonně občanskou. Institucionalizuje se v kavárnách, salonech a stolních společnostech. Ve vzájemných rozhovorech se vyvíjí veřejná kritika – spojnice mezi minulostí a zárodkem veřejnosti nové, občanské. Vznikají kavárny, salony – stávají se novými společenskými institucemi – katalyzátory přeměny společnosti. Z počátku jsou centrem literární a později i politické kritiky. Návštěvníky tvoří aristokratická společnost, měšťanští intelektuálové. Rovnoprávné postavení začínají zaujímat vzdělanci (1670 – 1730).

⁴⁴ HORSTER, Detlef: *Jürgen Habermas: Úvod k dílu*. Praha, SVOBODA, 1995. str. 9

⁴⁵ HABERMAS, Jürgen: *Strukturální přeměna veřejnosti*. Praha. FILOSOFIA. 2000. str. 87-88

„Politická veřejnost povstává z veřejnosti literární; prostřednictvím veřejného mínění plní funkci prostředníka mezi státem a potřebami společnosti“⁴⁶

Prostředí kaváren se rychle vyvíjí, počátkem 18. století je jich v Londýně 3000. Zvažování zaměřené na umělecká a literární díla se rychle soustřeďuje také na problémy ekonomické a politické. Kavárenské prostředí umožňuje neformální přístup k rozhodujícím společenským vrstvám, pravidelnými návštěvníky se stávají také širší vrstvy středního stavu, ba i řemeslníci a drobní obchodníci. Myšlení přestává být ve službách mecenáše, mínění se vymaňuje z pout hospodářské závislosti. Publikum je průkopníkem občanské společnosti. Stolní společnosti jsou prostředím, v němž se nahodilá diskuze soukromých osob mění v diskuzi permanentní. (Je potlačen požadavek rovnosti statusu, rodí se sféra společenských kontaktů, v nichž platí takt). Idea publika získala díky kavárnám apod. svou institucionální podobu. Předmětem diskuze se stávají problémy/oblasti dosud nezpochybňované. To, co bylo dosud implicitně dané, ztrácí svou autoritativní moc v průběhu veřejných diskuzí. Významnou roli zde sehrává zásadní neuzavřenost publika. Předměty/témata diskuze se staly tržním zbožím, sporné otázky se staly obecnými nejen svým významem, ale také svou přístupností.⁴⁷

Postupným vývojem vzniká nová kulturní kategorie, jejíž vznik umožnila komercializace kulturního styku (začátek 18. století). Také publikum dospívá k vlastní osvětě a ke svému sebepochopení jako živoucího procesu osvěty. Habermas nastoluje předpoklad, že soudržnost společnosti sestávající z kavárenských návštěvníků mohla být od určitého okamžiku zajištěna pouze informačním médiem, jakým jsou noviny (cca 1750). Ty jsou povýšeny na novou formu společenského dialogu a jsou prostředkem naplnění nadčasové kontinuity procesu vzájemné komunikace, kritického rozvažování a osvěty. Stávají se nástrojem sebeporozumění jedinců, kteří se cítí být povoláni ke svéprávnosti. Zároveň se také tématem publika, které tento tisk čte a diskutuje o tématech v něm obsažených, stává samotné publikum.

⁴⁶ HABERMAS, Jürgen: *Strukturální přeměna veřejnosti*. Praha. FILOSOFIA. 2000. str. 90-91

⁴⁷ HABERMAS, Jürgen: *Strukturální přeměna veřejnosti*. Praha. FILOSOFIA. 2000. str. 98-99

Další formou nové rozsáhlé společenské komunikace se stává psaní dopisů. Někteří autoři korespondence své dopisy píší již s přímým vědomím toho, že budou publikovány. Vztahy mezi publikem, autorem a dílem procházejí přeměnou, stávají se vzájemnými intimními vztahy mezi soukromými osobami. Jsou zakládány první veřejné knihovny, čtenářské kroužky, knižní kluby, první subskriptivní knihovny. Od roku 1750 se obrat deníků, týdeníků jako nejdůležitějších informačních médií této doby během čtvrtstoletí zdvojnásobuje. Tisk se stává zprostředkující instancí pro publikum, jež se zrodilo v prostředí kaváren, salonů a stolních společností. Literární společnost, vybavená institucemi jako jsou publikum a platformami pro diskuzi, se stává katalyzátorem procesu přeměny vrchnostensky reglementované veřejnosti v publikum rozvažujících soukromých osob. V občanské společnosti nastává rozvoj politického vědomí, které proti absolutnímu panství vznáší požadavek (a artikuluje tento pojem) všeobecných a abstraktních zákonů. Postupně se tak občanská společnost učí potvrzovat i sebe sama, tedy i veřejné mínění jako jediný legitimní zdroj těchto zákonů.⁴⁸

Veřejné mínění se zrodilo z moci lepšího argumentu, v jednotě se svou základní idejí trvá na náročné racionalitě, pokoušející se odhalit to, co je v současné době pravdivé a správné. Cesta sblížení panství s rozumem ... zákony si mohou činit nárok nejen na formální kritéria všeobecnosti a dostatečné abstraktnosti, ale také nárok na svou racionalitu, jakožto kritérium materiální. **„Rozvinutá občanská společnost je založena na fiktivní identitě soukromých osob shromážděných v publikum, v jejich rolích jak vlastníků, tak i lidí.“**⁴⁹

Teorie komunikativní racionality

Podrobněji v této souvislosti uvažuje Habermas o komunikativním jednání a jeho odlišení od pojmu práce, jemuž přikládá tyto významy - instrumentální jednání, racionální volba nebo kombinace obou:

⁴⁸ HABERMAS, Jürgen: *Strukturální přeměna veřejnosti*. Praha. FILOSOFIA. 2000. str. 106 - 107

⁴⁹ HABERMAS, Jürgen: *Strukturální přeměna veřejnosti*. Praha. FILOSOFIA. 2000. str. 123

- Instrumentální jednání se řídí technickými pravidly, jež spočívají na základech empirického vědění;
- Racionální volba je řízena strategiemi zakotvenými v analytickém vědomí.

Komunikativní jednání je podmíněno závazně platnými normami, které definují na základě reciprocity očekávané chování, z čehož vyplývá, že musí být uznány a pochopeny nejméně dvěma jednajícími subjekty. Tyto normy jsou upevňovány sankcemi, jejichž smysl je objektivizován v jazykové komunikaci. Vštípená pravidla racionálního jednání nás vybavují schopností obratnosti, normy zvnitřnělé pak specifickými strukturami osobnosti. Obratnost nám usnadňuje řešení problémů, motivace pak přispívá k přizpůsobení se normám konformity.⁵⁰

Teorie komunikativního jednání znamenala v soudobých humanitních vědách důležitý mezník. Podstata Habermasových úvah spočívá v tvrzení, že jak v případě koordinace jednání, tak i pokud se snažíme o normativní ospravedlnění a posouzení věrohodnosti či nevěrohodnosti našich projevů, je podstatným a rozhodujícím faktorem jazyk. Právě jazykové dorozumění je pro Habermase výchozím bodem pro výklad pojmu komunikativní racionality. Výraz komunikativní racionality s sebou nese konotace (tedy jazykové významy s důrazem na vnímání výrazu v širších souvislostech), jež v souhrnu potvrzují konsensus nutnosti argumentativní řeči, v níž jednotliví účastníci překonávají svá zprvu jen subjektivní pojetí a docházejí se prostřednictvím dialogů založených na racionálním uvažování k přesvědčení o své životní souvislosti. Jazykové jednání je pro Habermase modelem jednání samo o sobě: „Pojem dorozumění poukazuje na dosažení racionálně motivované shody mezi účastníky, která se měří kritizovatelnými nároky platnosti. Řečené musí být pravdivé, normativní implikace musí být akceptovány jako správné a konečně musí být předpokládána věrohodnost mluvčího.“⁵¹

Tyto tři požadavky jsou Habermasem vnímány jako základní, ideální, jejich splnitelnost je ve výše uvedeném tvrzení předpokládána v případě komunikativního jednání. Tyto nároky jsou explicitně specifikovány, neboť je zde předpokládána

⁵⁰ HORSTER, Detlef: *Jürgen Habermas: Úvod k dílu*. Praha. SVOBODA. 1995. str. 10

⁵¹ HORSTER, Detlef: *Jürgen Habermas: Úvod k dílu*. Praha. SVOBODA. 1995. str. 54

možnost dorozumění, každé systematické nedorozumění by proto mělo být vyloučeno.

Výše popsaný model je základem západní formy demokracie a Habermas sám připouští vysokou míru jeho abstraktnosti. „Tento model obsahuje to, na čem se ve snaze podpořit obecné blaho lidé poradili a dohodli, aniž byla použita informační výhoda, statut mluvčího, nemluvě o jiných formách výkonu moci a násilí. Rozhodnutí většiny, které je přijato menšinou jako závazné pro vlastní jednání, je jen nouzovým můstkem, který funguje výlučně na základě tohoto takzvaného „principu konsensu“.⁵² Skutečný význam racionality spočívá podle Habermase v pojetí způsobů jednání a především v nárocích s nimi spojenými: nároku na pravdu, správnost a hodnověrnost.⁵³

Teorie komunikace, jíž Habermas rozvíjí, je založena na principu jednání orientovaném na dorozumění, jehož podmínkou je zaměření účastníků na kritizovatelné nároky platnosti. Akceptací nároků, jež jedna strana vznáší, druhými je měřena míra dorozumění všeobecně.

V této souvislosti Habermas poznamenává, co to v podstatě znamená vznášet kritizovatelné nároky platnosti, které mohou být řešeny pouze argumentací. Svě úvahy shrnuje (za předpokladu ideální řečové situace) v teorii diskursu pravdy, jejíž podmínky definuje takto:

- „Všichni potenciální účastníci diskursu musí mít stejné šance pro použití komunikativních „řečových aktů“ tak, že kdykoliv mohou otevřít diskurz a svou řečí nebo protimluvou, otázkou nebo odpovědí do něj opakovaně vstupovat.
- Všichni účastníci diskursu musí mít stejné šance přednést svůj výklad, tvrzení, doporučení, vysvětlení a ospravedlnění a nárok platnost zpochybnit, zdůvodnit nebo vyvrátit tak, aby možnost vyjádření se a kritiky nebyly nikomu upírány.

⁵² HORSTER, Detlef: *Jürgen Habermas: Úvod k dílu*. Praha. SVOBODA. 1995. str. 55

⁵³ HORSTER, Detlef: *Jürgen Habermas: Úvod k dílu*. Praha. SVOBODA. 1995. str. 55

- K diskurzu jsou připuštěni pouze mluvčí, kteří jako jednající mají stejné šance používat reprezentativní řečové akty, t. j. vyjadřují své postoje, pocity a přání. To je záruka toho, že jednající jsou také sami vůči sobě jako účastníci diskurzu pravdomluvní a zprůhledňují svou vnitřní povahu.

- K diskurzu jsou připuštěni jen mluvčí, kteří jako jednající mají stejné šance používat regulativní řečové akty, tj. rozkazovat, odporovat, dovolovat a zakazovat, dávat sliby a odvolávat je, zodpovídat se, vyžadovat zodpovědnost atd. Neboť jen plná reciprocita očekávaného chování, která vylučuje privilegování ve smyslu jednostranně zavazujících norem jednání a hodnocení, dává záruku, že formální rovné rozdělení šancí zahájit řeč a pokračovat v ní může být fakticky použito k suspendování tlaku reality a k přestoupení do komunikační oblasti diskurzu zbavené zkušenosti a odlehčené od jednání.⁵⁴

Výše velmi stručně shrnutí díla Jürgena Habermase úzce zaměřené na teorii komunikativního jednání/racionality lze završit tímto názorem: Rozeznávání pravdivého konsensu od nesprávného je v případě pochybností nutné rozhodnout diskurzem. Východisko diskurzu je však opět závislé na dosažení adekvátního konsensu. Teorie konsensu pravdy vede k uvědomění si toho, že o pravdivosti tvrzení nelze rozhodnout, aniž bychom zkoumali kompetenci možných posuzovatelů. O této kompetenci opět nelze rozhodnout bez posouzení věrohodnosti jejich projevů a důvěryhodnosti jejich jednání. Přístup pravdivého diskurzu je podmíněn schopností účastníků diskurzu rozlišovat přesně zejména mezi zdáním a bytím, jevem a podstatou, povinováním a bytím. A především také způsobilé posuzovat pravdivost tvrzení, hodnověrnost projevů a správnost jednání.⁵⁵

V těchto Habermasových teoretických úvahách lze nalézt jeden z nejdůležitějších styčných bodů s tématem této diplomové práce, neboť jsou zaměřeny k odhalení podmínek potřebných pro dorozumění, nutných k řešení konfliktů. Kdo správně interpretuje nejasnou situaci, kdo se přiblíží k pravdě, má

⁵⁴ HORSTER, Detlef: *Jürgen Habermas: Úvod k dílu*. Praha. SVOBODA. 1995. str. 31

⁵⁵ HORSTER, Detlef: *Jürgen Habermas: Úvod k dílu*. Praha. SVOBODA. 1995. str. 29 - 30

nejen úspěch, může ale také významně ovlivnit porozumění sobě samému, které v důsledku určuje politickou orientaci každého z nás.

Je možné konstatovat, že Jürgen Habermas se svým dílem se vznikem hnutí kritického myšlení protnul v časovém okamžiku jeho popularizace, respektive jeho ozřejmění široké veřejnosti, nicméně je patrné, že zejména jeho úvahy uvedené v teorii diskurzu jsou dodnes nedostatečně doceněny.

3. Hnutí kritického myšlení – historie, současnost a budoucnost

3.1 Vznik hnutí kritického myšlení

Definovat jednoznačným datem vznik hnutí kritického myšlení nelze. Jak je patrné z předcházejících kapitol, tendence usměrňování lidského myšlení jasně danými pravidly se zrodila nejspíše v období antiky, k čemuž máme doložitelné důkazy, s největší pravděpodobností však ještě dříve. Stejně tak jako ve svých počátcích se hnutí kritického myšlení soustřeďovalo a rozvíjelo i v dalších stoletích ve filozofických kruzích. S širokým rozvojem vzdělanosti a vědy ve století 20. se stalo postupně předmětem zájmu kruhů vědeckých a pedagogických.

3.2 Současnost hnutí kritického myšlení

Z pohledu současnosti je možné rozlišit tři různé prvky, navzájem téměř nesouvisející, z nichž se podle mého názoru, z pohledu občana České republiky, současné hnutí kritického myšlení skládá. (Bohužel nelze pro účely této diplomové práce prozkoumat z tohoto hlediska všechny relevantní oblasti. Nicméně by to bylo velmi zajímavé). Hnutí kritického myšlení je v současnosti možné rozpoznat v těchto různých podobách:

3.2.1 Propagace a popularizace teorie kritického myšlení

Foundation and Center for Critical Thinking (Nadace a centrum pro kritické myšlení, viz kap. 3.3.1) se zaměřuje na metodické instrukce pro základní a střední školy, vyšší školy a univerzity. Pořádá profesionální vzdělávací programy a konference, výzkumné programy, kurzy strategické instruktáže a sókratovského tázání, kritického čtení a psaní, zabývá se vydáváním odborných publikací, atd.. Na své internetové prezentaci www.criticalthinking.org seznamuje všechny potenciální zájemce o princip kritického myšlení s jeho filozofickými i praktickými základy.⁵⁶

⁵⁶ <http://www.criticalthinking.org/ABOUT/index.cfm>, 23/06/2007

3.2.2 Světové skeptické hnutí,

Světové skeptické hnutí vzniklo v roce 1976 ve Spojených státech amerických díky iniciativě několika desítek vědců a rovněž filozofů (včetně několika nositelů Nobelovy ceny) jako reakce na pokračující vzestup iracionality ve společnosti. Původním záměrem byla vědecká analýza pseudovědeckých názorů a takzvaně nadpřirozených jevů, zájem skeptiků se časem začal rozšiřovat také na další problematiky, v nichž začaly dominovat názory nevědecké a sporné. Důležitou činností, jíž se organizace skeptického hnutí zabývají, je popularizace vědy. V duchu kritického racionalismu je zde základní metodou práce tzv. „nový skepticismus“.⁵⁷ Podobné skeptické organizace následně vznikaly téměř ve všech zemích západního světa.

V Evropě např. německá „Gesellschaft zur wissenschaftlichen Untersuchung von Parawissenschaften e.V.“ (GWUP), francouzská „Association Française pour l'Information Scientifique“ (AFIS), italská „Comitato Italiano per il Controllo delle Affermazioni sul Paranormale (CICAP), atd. Dobře fungující skeptické organizace jsou rovněž v Japonsku, na Novém Zélandě, v Číně, Austrálii a v Indii. Po roce 1989 vznikají skeptické organizace rovněž v řadě států východní Evropy. Dnes již existuje téměř 100 skeptických společností na celém světě. Mají analogický program, jenž je obsažen i v jejich názvu: skeptici - společnosti pro vědecké zkoumání pseudonormálních a paranormálních názorů, společnosti pro podporu rozvoje kritického myšlení. V roce 1994 se evropské skeptické společnosti sdružily v zastřešující organizaci ECSO (European Council of Skeptical Organizations).⁵⁸

3.2.3 Mezinárodní program RWCT

Tento program zahájil celosvětovou propagaci metody podporující aktivní učení a kritické myšlení v roce 1997. Iniciátorem tohoto vzdělávacího programu byla

⁵⁷ *Skepticismus (skeptis – zkoumání) – dovednost konfrontovat všemi možnými způsoby jednotlivé jevy a myšlenky, podstatou je radikální a metodicky zdůvodněné pochybování, zvažování protikladných argumentů, zdržení se předčasných soudů;*

⁵⁸ <http://www.sysifos.cz/index.php?id=vypis&sec=1148731486>, 29/05/2006

nezisková organizace Open Society Institute (sponzorována známým filantropem Georgem Sorosem).

Od této doby se stalo účastníky programu více než 50 000 učitelů a 2 milióny studentů, a to celkem ve 32 zemích celého světa. Inicie vznik programu RWCT byla původně sponzorována organizací "Open Society Institute" a koordinována organizací "International Reading Association", Univerzitou Northern Iowa a organizací "Hobart and William Smith Colleges".

Učitelé zapojení do vzdělávacího programu RWCT učí s přesvědčením, že žáky a studenty je možné na občanství v otevřené společnosti připravit lépe odpovídajícím způsobem výuky, než jejím obsahem. Zejména je zde zdůrazněna schopnost kooperace, uvážlivého rozhodování, kritického myšlení, vytváření názorů a schopnost diskuze. Základním posláním realizace programu RWCT je pomoci učitelům na všech stupních vzdělávací soustavy prosazovat tyto přístupy:

- aktivní dotazování se ze strany žáků/studentů;
- aktivní ovlivňování vyučování žáky/studenty;
- aktivní vytváření názorů;
- přiblížení vyučovaných předmětů k řešení skutečných životních problémů;
- kritické myšlení;
- aktivní učení schopnosti kooperace;
- využívání alternativních prostředků pro hodnocení;
- využívání schopnosti psaní pro rozvinutí schopnosti myšlení.

Projekt RWCT propaguje sedmdesát dobrovolníků ve 38 zemích - v Evropě, Asii, Africe, v Severní, Střední a Jižní Americe. Zároveň je využit i model "train-the-trainer" (školení školitelů), podporovaný více než 600 školiteli, kteří mají potenciál ovlivnit až 50 000 učitelů na celém světě (Albánie, Argentina, Arménie, Ázerbájdžán, Austrálie, Bělorusko, Bosna, Bulharsko, Kanada, Chorvatsko, Česká republika, Dominikánská republika, Ekvádor, Estonsko, Guatemala, Gruzie, Maďarsko, Kazachstán, Kosovo, Kirgizstán, Lotyšsko, Litva, Makedonie, Moldávie, Mongolsko,

Pákistán, Polsko, Rumunsko, Rusko, Srbsko, Slovinsko, Tádžikistán, Tanzánie, Thajsko, Ukrajina, Velká Británie, Spojené státy americké, Uzbekistán).⁵⁹

V České republice si vzdělávací program RWCT klade za cíl na všech stupních vzdělávací soustavy zavádět praktické vzdělávací techniky, metody a strategie tvořící otevřený celek a zároveň provázaný, efektivní systém, jenž neklade přílišný důraz na pedagogické, psychologické či jiné teoretické poznatky (ačkoliv je na nich založen). Upřednostňuje přímé prožití vzdělávacích činností a jejich následnou analýzu, jako podklad pro zkvalitnění výuky.

Základní charakteristiky programu RWCT:

- Rozvíjení samostatného myšlení žáků a studentů pomocí promyšleného a strukturovaného využití čtení, psaní a diskuse, s cílem podnítit potřebu a schopnost celoživotního vzdělávání, tvořivý přístup k novým problémům a schopnost spolupráce a respektu k názorům druhých;
- Aktivní učení - uvědomění si významu s následnou reflexí;
- Proměna postavení pedagoga ve vzdělávacím procesu;
- Dosažení vyváženého poměru mezi znalostmi, dovednostmi a rozvíjenými postoji;
- Využití/zohlednění skutečných zájmů a potřeb jednotlivých studentů;
- Neustálá reflexe vlastního učení ze strany žáků a studentů (důležitý nástroj celoživotního vzdělávání);
- Apel na vzájemnou kooperaci studentů;
- Hodnocení učebního procesu jako celku, nejen jeho výsledků;
- Snaha o dosažení ztotožnění se studentů s cíli učení, jejich porozumění, schopnost jejich samostatné formulace;
- Otevřenost novým nápadům a netradičním řešením.⁶⁰

⁵⁹ http://ct-net.net/ct_about; 23/06/2007

⁶⁰ *Stanovy občanského sdružení Kritické myšlení*, registrovány MV ČR 28. 2. 2000

3.3 Stěžejní světové organizace rozvíjející kritické myšlení

3.3.1 Foundation for Critical Thinking (Nadace pro kritické myšlení)

Posláním Foundation for Critical Thinking (Nadace pro kritické myšlení) je v první řadě integrace činnosti organizací svou činností určitým způsobem souvisejících s působením této nadace (Centra výzkumu a teoretického rozvoje). Dále je jejím úkolem vytváření informačních zdrojů a pořádní akcí, které by pedagogickým pracovníkům umožnily zvýšení kvality jejich výuky.

Foundation for Critical Thinking je v úzkém spojení s Centrem pro kritické myšlení, tyto dvě NNO spolupracují na propagaci vzdělávacích reforem, snaží se dosáhnout smysluplných změn ve vzdělávacím procesu pomocí objektivního kritického myšlení.⁶¹

Název:	Foundation for Critical Thinking
Právní forma:	Nadace
Adresa:	P.O. BOX 220, Dillon Brach, Kalifornie, USA
Kontakt:	cct@criticalthinking.org
Vznik:	1987

Center for Critical Thinking (Centrum kritického myšlení)

Centrum kritického myšlení provádí výzkum týkající se problematiky kritického myšlení a především se zabývá šířením informací k dané oblasti relevantních. Sponzoruje každoročně konanou „Konferenci o kritickém myšlení a vzdělávacích reformách“. Spolupracuje s mnoha univerzitami a ostatními vzdělávacími institucemi. Koordinuje implementaci kritického myšlení do vzdělávacích procesů. Ve své činnosti vychází z předpokladu, že kritické myšlení dosud není plnohodnotnou součástí vzdělávacích programů, a z přesvědčení, že by tak tomu mohlo a mělo být.⁶²

⁶¹ www.criticalthinking.org; 15/05/2017

⁶² <http://www.criticalthinking.org/about/centerforCT.cfm>, 27/04/2007

The National Council for Excellence in Critical Thinking (Národní rada pro dokonalost v kritickém myšlení)

Cílem činnosti této organizace je artikulovat, chránit a posilovat schopnost kritického myšlení ve vědeckém výzkumu a v oblasti odborného vzdělávání. Byla vytvořena Nadací pro kritické myšlení (Foundation for Critical Thinking). Sdružuje v současné době přibližně 8 000 pedagogů.⁶³

International Center for the Assessment of Higher Order Thinking (Mezinárodní centrum pro hodnocení myšlení vyšší úrovně)

Mezinárodní centrum pro hodnocení myšlení vyšší úrovně bylo založeno pro podporu vzdělávacích institucí v oblasti hodnocení schopnosti kritického myšlení jejich studentů. Specializuje se na hodnocení schopností kritického uvažování studentů a na hodnocení kvality relevantních vzdělávacích programů.⁶⁴

3.3.2 CSICOP - Committee for the Scientific Investigation of the Claims of the Paranormal

CSICOP - Committee for the Scientific Investigation of the Claims of the Paranormal (Výbor pro vědecké zkoumání paranormálních názorů). V současné době tato organizace sdružuje více než 50 000 členů, ve Spojených státech amerických provozuje několik výzkumných center. Je vydavatelem kritického časopisu *Skeptical Inquirer*.⁶⁵

CSICOP - v krátké době již pod novým názvem Výbor pro skeptické bádání (The Committee for Skeptical Inquiry) podporuje kritické zkoumání paranormálních jevů a pseudovědeckých závěrů, je zastáncem vědeckého pohledu na tuto problematiku a rozšiřuje informace o výsledcích tohoto bádání nejen ve vědecké komunitě, ale rovněž na

⁶³ <http://www.criticalthinking.org/about/nationalCouncil.cfm#233>, 19/05/2004

⁶⁴ <http://www.criticalthinking.org/about/nationalCouncil2.cfm>; 13/05/2007

⁶⁵ <http://www.csicop.org/>; 05/05/2007

veřejnosti. Rovněž propaguje vědu a vědecký přístup, kritické myšlení, vědecké vzdělávání. Veškerá tato činnost se řídí těmito cíli:

- zajišťovat interaktivní síť lidí zajímajících se o kritické zkoumání paranormálních jevů, pseudovědeckých tvrzení, přispívání ke vzdělávání spotřebitelů;
- vytvářet souhrny na tato témata publikovaných materiálů;
- podporovat objektivní a nestranný výzkum ve všech oblastech, kde je ho zapotřebí;
- pořádat konference a setkání;
- publikovat články, jejichž tématem je zkoumání paranormálních jevů;
- neodmítat a priori žádné tvrzení, předložené k ověření, bez jeho objektivního zhodnocení.

Předsedou a zakladatelem CSICOP je prof. Paul Kurtz, emeritní profesor Státní univerzity New York v Buffalu (USA). Po třiceti letech existence CSICOP byla tato organizace v listopadu roku 2006 přejmenována na Committee for Skeptical Inquiry (CSI). Nový název vstoupí definitivně v platnost v nejbližších měsících.

Název:	Committee for Skeptical Inquiry
Právní forma:	Nevládní nezisková organizace
Adresa:	1976
Kontakt:	Box 703, Amherst, New York, 14226
Vznik:	1994

3.3.3 European Council of Skeptical Organization (ECSO) – Evropská rada skeptických organizací

Byla založena v roce 1994 v Belgii, v průběhu v pořadí 6. pravidelného kongresu evropských skeptických organizací. Svou činnost započala v lednu roku 1995. Již na konci roku 1998 měla 12 členských organizací. ECSO koordinuje aktivity evropských organizací a osob, které se zaměřují na kritické zkoumání pseudovědeckých tvrzení a prohlášení,

včetně zkoumání paranormálních jevů a rovněž propagací výsledků těchto zkoumání. Organizuje pravidelné kongresy skeptických organizací, pravidelně publikuje souhrnná review o aktuálním stavu paranormálních a pseudovědeckých aktivitách v Evropě.⁶⁶

Název:	European Council of Skeptical Organization (ECSO)
Právní forma:	Nevládní nezisková organizace
Adresa:	Arheilger Weg 11; 64380 Rossdorf ; germany
Kontakt:	+49 6154 695023
Vznik:	1994

Hlavní cíle ECSO

- Chránit veřejnost před šířením tvrzení a způsobů léčby, které nebyly podrobeny kritickému testování a mohou proto znamenat potenciální nebezpečí;
- Zkoumat prostřednictvím kontrolovaného testování tyto neobvyklé jevy, jež jsou na okraji či v rozporu se současným vědeckým poznáním;
- Uplatňovat tento postup zvláště u jevů identifikovaných jako paranormální, či pseudovědecké;
- Nicméně, žádný závěr, vysvětlení nebo teorie nebudou zamítnuty, aniž by byly podrobeny objektivnímu hodnocení;
- Prosazovat přístup k veřejnosti založený na “best practice” ve vědě a medicíně.

Členské organizace

Stát	Organizace
Belgie	Studiekring voor Kritische Evaluatie van Pseudo-wetenschap en het Paranormale v.z.w.
Belgie	Comité Belge pour l'Investigation Scientifique des Phénomènes Réputés Paranormaux, asbl
Česká republika	Český klub skeptiků SISYFOS
Finsko	Skepsis r.y., the Finnish association of skeptics
Francie	Association Francaise pour l'Informacion Scientifique
Francie	Observatoire Zététique

⁶⁶ <http://www.ecso.org/>, 23/06/2007

Stát	Organizace
Německo	Gesellschaft zur wissenschaftlichen Untersuchung von Parawissenschaften e.V.
Velká Británie	The Association for Skeptical Enquiry
Irsko	Irish Skeptics Society
Itálie	Comitato Italiano per il Controllo delle Affermazioni sul Paranormale
Nizozemí	Stichting Skepsis
Španělsko	ARP - Sociedad para el Avance del Pensamiento Crítico
Španělsko	Círculo Escéptico
Švédsko	Föreningen Vetenskap och Folkbildning

Další skeptické organizace pracují v těchto státech: Argentina, Austrálie, Brazílie, Kanada, Čína, Kostarika, Dánsko, Ekvádor, Estonsko, Maďarsko, Indie, Izrael, Japonsko, Kazachstán, Keňa, Jižní Korea, Mexiko, Nový Zéland, Norsko, Peru, Polsko, Rusko, Jižní Afrika, Srí Lanka, Tchaj-wan, Ukrajina, Spojené státy americké, Venezuela.⁶⁷

3.4 Současné trendy

Současné trendy v aplikaci přístupu kritického myšlení do každodenní praxe spočívají především v posílení jeho vlivu v oblasti všeobecného a odborného vzdělávání. Úloha školy je stále více spatřována nikoliv pouze v předávání základních znalostí a schopností, ale také v rozvíjení schopnosti kritického myšlení, s využíváním jednotlivých předmětů jako nástroje pro podporu kritického myšlení, se zdůrazněním podstaty kritického myšlení pro utváření postojů a hodnot u jednotlivců. Pozornost je zaměřena na nalézání nových prostředků rozvíjejících kritické myšlení ve výuce.

3.5 Analýza možných přínosů kritického myšlení pro občanskou společnost, občanský sektor

Aplikace přístupu kritického myšlení je univerzálně použitelným nástrojem ve všech oblastech lidské činnosti. Na základě dlouhodobého studia této

⁶⁷ http://www.ecso.org/component/option.com_weblinks/catid,13/Itemid,27/; 23/06/2007

multidimenzionální problematiky shrnuji v této kapitole nejdůležitější pozitivní vlivy, které mohou pro občanskou společnost a občanský sektor znamenat významný přínos v tom ohledu, že mohou ovlivnit tyto dovednosti/schopnosti, jež jsou pro adekvátní funkci občanské společnosti nezbytné.

- Včasné rozpoznávání problémů a nalézání vhodných prostředků k jejich řešení; promýšlení všech relevantních možností, včetně těch, které dosud nebyly zohledněny;
- Chápání a používání jazyka s přesností, jasností a dovedností rozlišit podstatné od nepodstatného; používat a hledat vhodné argumenty;
- Rozpoznávání nevyřčených předpokladů, domněnek a významů;
- Rychlá a správná interpretace údajů a dat, argumentů, výrazů a pojmů;
- Kvalitní vyhodnocování důkazů, vyhodnocování výroků, posuzování přijatelnosti a věrohodnosti tvrzení;
- Rozpoznávání existujících logických vztahů mezi jednotlivými tvrzeními a výroky; vyvozování oprávněných závěrů a úsudků; předkládání přesných, bezchybných, precizních a výstižných úsudků;
- Prověřování závěrů a úsudků, k nimž jsme dospěli;
- Posílení schopnosti změny našich vžitých názorů a přesvědčení na základě našich předchozích zkušeností.⁶⁸
- Umožnění náhledu na problém z různých úhlů pohledů;
- Včasné nalézání relevantních, k problému souvztažných informací, hledání alternativ nabízejících se řešení;
- Včasné uvědomění si pravidla předběžné opatrnosti;
- Zvýšení schopnosti rozlišovat podstatné od nepodstatného;
- Zvýšení naší odolnosti vůči manipulativnímu jednání;
- Zvýšení naší schopnosti být kritickým a analytickým pozorovatelem; (jasné vidění souvislostí, příčin a důsledků; zhodnocení našich předchozí zkušenosti);
- Posílení efektivní komunikace ve všech jejích podobách.⁶⁹

68 FISHER, A.: *Critical Thinking, An Introduction*. Cambridge University Press.

<http://assets.cambridge.org/0521009847/sample/0521009847WS.PDF>; 27/03/2007

69 KVÍZOVÁ, Irena: *Kritické myšlení v kontextu sociální práce*. Ústí nad Labem. UJEP.2004 (bakalářská práce)

4. Profily organizací podporujících rozvoj kritického myšlení v české občanské společnosti

4.1 Profil nevládní neziskové organizace „Kritické myšlení, o. s.“

Profil občanského sdružení Kritické myšlení je založen na studiu dokumentů, (stanovy občanského sdružení a vzorky Kritických listů - čtvrtletníku pro kritické myšlení na školách) a dále dokumentů zveřejněných v internetové prezentaci občanského sdružení na adrese <http://www.kritickemysleni.cz>. Výroční zprávy toto občanské sdružení nezpracovává.

4.1.1 Základní charakteristiky občanského sdružení

Občanské sdružení Kritické myšlení bylo registrováno 28. 2. 2000 Ministerstvem vnitra ČR. Založeno bylo v souladu se zákonem č. 83/1990 Sb., o sdružování občanů. Je právnickou osobou, jejíž činnost je výše uvedeným zákonem upravena a vymezena. Základní charakteristiky týkající se činnosti občanského sdružení vyplývají ze znění jeho stanov.

Obecným cílem sdružení je:

- Rozvíjet a zkvalitňovat celkovou národní vzdělanost, vzdělávání dětí a dospělých, ve smyslu posílení zodpovědnosti a smyslu pro demokracii, s důrazem na nutnou efektivitu pedagogických přístupů a metod učení, vedení vyučování a myšlení.⁷⁰

4.1.2 Základní aktivity občanského sdružení

Specifické cíle činnosti občanského sdružení Kritické myšlení jsou tyto:

- Realizace vzdělávacích kurzů zaměřených na rozvoj kritického myšlení;
- Zpracování pracovních materiálů pro vzdělávací kurzy;
- Koordinace registrace a certifikace účastníků kurzů a lektorů;

⁷⁰ Stanovy občanského sdružení s názvem „Kritické myšlení“, založeného v souladu se zněním zákona č. 83/1990 Sb., o sdružování občanů

- Poskytování organizační, konzultační, vzdělávací a poradenské podpory dalším účastníkům vzdělávacích procesů;
- Certifikace proškolených týmu, resp. vzdělávacích institucí jako metodických a tréninkových center Kritického myšlení, Aktivního učení, jež budou sloužit pro další ověřování a rozvoj programů sdružení;
- Organizace konferencí;
- Zpracovávání odborných posudků;
- Zprostředkovávání kontaktů a informovanosti mezi zájemci o zkvalitnění vzdělávání;
- Podpora informovanosti veřejnosti;
- Spolupráce s dalšími aktéry na poli vzdělávání v ČR i zahraničí.⁷¹

4.1.3 Popis struktury organizace

Občanské sdružení Kritické myšlení řídí podle stanov tyto orgány:

- Předseda – je statutárním orgánem občanského sdružení, je oprávněn činit za sdružení všechny úkony, zastupuje sdružení navenek. Spravuje majetek sdružení, je zodpovědný za řízení jeho činnosti a rozhodování o všech záležitostech sdružení. Výlučné pravomoci předsedy sdružení jsou stanoveny ve stanovách.
- Revizor – je kontrolním orgánem občanského sdružení. Jeho úlohou je zejména kontrola plnění cílů sdružení, přezkoumání roční účetní uzávěrky, dohled na tím, zda sdružení vyvíjí svou činnost v souladu se stanovami a aktuálním zněním platných zákonů.
- Valná hromada – je nejvyšším orgánem sdružení, tvoří ji všichni členové sdružení. Schází se minimálně jedenkrát ročně. Rozhoduje o zásadách hospodaření, přijímání nových členů, změnách znění stanov, volbě orgánů sdružení, ukončení činnosti a zániku sdružení.
- Ve stanovách je zmíněna i možnost založení Odborné rady sdružení – ta by měla být složena z význačných a špičkových odborníků z oblasti vzdělávání, kultury, vědy a veřejného života.⁷²

⁷¹ Stanovy občanského sdružení s názvem „Kritické myšlení“, založeného v souladu se zněním zákona č. 83/1990 Sb., o sdružování občanů

4.1.4 Popis konkrétních aktivit organizace

Realizované projekty

Tento přehled byl zpracován na základě materiálu „Stručné ohlednutí za deseti lety občanského sdružení Kritické myšlení“:

- 1997 - léto - proběhlo první setkání zástupců 9 zemí s řediteli programu RWCT v Maďarsku
- 1997 - 1998 - první setkání zájemců o RWCT;
- 1998 - léto - konference RWCT v Alexandrii ve Washingtonu;
- 1998 -1999 - příprava a realizace prvních kurzů RWCT ve školách, nových kurzů pro druhou generaci lektorů;
- 1999 – léto – Letní škola „Učíme se kriticky myslet“ na Vysočině;
- 1999 – 2000 - probíhají první kurzy RWCT pro objednatele; činnost občanského sdružení je inspirací pro 2 desítky rozhlasových dílen kritického myšlení;
- 2000 – léto – Letní škola „Učíme se kriticky myslet II“;
- 2000 – 2001 – pokračování kurzů RWCT, byl zahájen kurz „Myslí celá škola“ zaměřený na kurzy RWCT pro všechny členy jednotlivých učitelských sborů, začaly být vydávány Kritické listy;
- 2001 – léto – Letní škola RWCT v Zahrádkách u Krásné Lípy;
- 2001 – 2002 – pokračování kurzů RWCT, jak otevřených, tak pro celé školy; účast na Duhové konferenci „Inovácie v škole“ na Slovensku;
- 2002 – Letní škola RWCT v Hlásce u Zlenic;
- 2002 – 2003 - pokračování kurzů RWCT (jak otevřených, tak pro celé školy);
- 2003 – léto – Letní škola RWCT v Lipnici nad Sázavou;
- 2003 -2004 - pokračování kurzů RWCT;
- 2004 – 2005 - pokračování kurzů RWCT, jak otevřených, tak pro celé školy; realizace kurzů 3 X PRO tvorbu ŠVP (pozn. Školních vzdělávacích programů); vydání sborníku Interkulturního vzdělávání ve školních vzdělávacích programech v rámci projektu Varianty; realizace kurzu tvorby školního vzdělávacího plánu pro skupinu škol z Prahy a okolí (projekt Koordinátor);

⁷² Stanovy občanského sdružení s názvem „Kritické myšlení“, založeného v souladu se zněním zákona č. 83/1990 Sb., o sdružování občanů

- 2005 – Letní škola RWCT v Doubravce;
- 2005 – 2006 - pokračování kurzů RWCT (jak otevřených, tak pro celé školy); realizace Konference pražských učitelů s účastí kolegů z Francie a Slovenska; byla zahájena příprava pro nové vydání příruček k programu RWCT; byl realizován kurz lektorských dovedností; byl zahájen projekt ROVNOVÁHA, spolufinancovaný Evropským sociálním fondem);
- 2006 – léto – Letní škola RWCT v Popelné u Nicova;
- 2006 – 2007 – tento školní rok je pro vzdělávací program RWCT v ČR desátý - jubilejní.⁷³

Aktuálně probíhající aktivity

Občanské sdružení Kritické myšlení svou činnost zaměřilo na vzdělávací program „Reading and Writing for Critical Thinking“ (dále RWCT), jeho šíření a zdokonalování. Je organizátorem kurzů dalšího vzdělávání v této oblasti, vydavatelem vzdělávacích materiálů, autorem webové stránky, sloužící jako informační základna programu RWCT, představuje důležitý prvek informační sítě o problematice kritického myšlení, v pedagogických kruzích také konzultační podporu.

Vzdělávací program RWCT klade důraz na osvojení praktických vzdělávacích metod a technik vedoucích k osvojení kritického myšlení, je založen na výsledcích nejnovějších výzkumů v oblasti psychologie a pedagogiky.⁷⁴

Stejně jako každým rokem i letos bude organizována Letní škola kritického myšlení – jeden týden intenzivního tréninku pro pokročilé, bude i nadále vydáván časopis Kritické listy, mezinárodní čtvrtletník Thinking Classroom/Peremena, aktualizována webová stránka www.kritickemysleni.cz, zprostředkovávající zároveň i informační a nabídkovou síť Kritické myšlení.

⁷³ *Stručné ohlednutí za deseti lety občanského sdružení Kritické myšlení*, materiál zaslaný občanským sdružením Kritické myšlení, 17/04/2007

⁷⁴ http://www.kritickemysleni.cz/kdojsme_strucne.php, 8/8/2006

Projekty plánované a připravované

Do dalších let plánuje občanské sdružení Kritické myšlení silnější zaměření na čtenářství (program RWCT), než jak tomu bylo v uplynulých 5 letech, kdy bylo značná část úsilí soustředěna do tvorby a promýšlení školních vzdělávacích programů. V tomto ohledu lze charakterizovat i nově připravovaný projekt. Podrobnosti o jeho obsahu občanské sdružení nezveřejnilo.

4.1.5 Kontakty

Název:	KRITICKÉ MYŠLENÍ
Právní forma:	Občanské sdružení
Adresa:	Janského 2437, Praha, 155 00
Kontakt:	www.kritickemysleni.cz
IČO:	70802742
Datum vzniku:	28. 2. 2000

Zdroj: ČSÚ, Registr ekonomických subjektů, 2006

4.2 Profil nevládní neziskové organizace „Klub českých skeptiků Sisyfos“

Profil občanského sdružení Klub českých skeptiků Sisyfos byl zpracován na základě studia dokumentů předaných předsedou tohoto občanského sdružení (výroční zprávy občanského sdružení za roky 2005 a 2006) a dokumentů zveřejněných v internetové prezentaci občanského sdružení na adrese <http://www.sisyfos.cz> – především na základě dokumentu „Stanovy Českého klubu skeptiků“.

4.2.1 Základní charakteristiky občanského sdružení

Český klub skeptiků Sisyfos je dobrovolným sdružením občanů založeným v roce 1994 podle zákona č. 83/1990 Sb., o sdružování občanů.

Základní metodou, na jejímž základě „Český klub skeptiků SISYFOS“ realizuje svou činnost, je tzv. „nový skepticismus“, a to ve smyslu kritického racionalismu.

Stěžejním cílem sdružení je šíření a obhajování poznatků současné vědy, podpora a výchova k racionálnímu, kritickému myšlení, vědecká analýza nedoložených a tzv. nadpřirozených úkazů a podobných názorů. „Český klub skeptiků Sisyfos“ plným právem nese charakteristiku společnosti pro podporu kritického myšlení. Současný stav aktivních členů je 351.⁷⁵

Toto občanské sdružení vzniklo na základě podnětu několika osob (převážně vědeckých pracovníků), kteří tak reagovali na masivní šíření nevědeckých a protivědeckých myšlenek v České republice po roce 1989. Tímto způsobem se rozhodli tomuto jevu aktivně čelit, vědomi si toho, že je čeká náročná práce, zdánlivě marná, nikdy nekončící, přesto nezbytná. V rámci občanského sdružení aktivně pracují tyto tři sekce: sekce fyzikální, sekce medicínsko-biologická a sekce společenskovední.⁷⁶

Faktory dlouholetého přínosného působení občanského sdružení Klub českých skeptiků lze nalézt především v kvalitní koordinaci a organizaci jednotlivých aktivit, v osobním zaujetí jeho členů pro obhajobu kritického myšlení. V neposlední řadě je také nutné zmínit vynikající vzdělanostní zázemí jednotlivých členů, bez něhož by zřejmě existence tohoto občanského sdružení byla nemyslitelná.

4.2.2 Základní aktivity občanského sdružení

Základním posláním občanského sdružení Klubu českých skeptiků Sisyfos je:

- „Šířit a obhajovat poznatky a výsledky současné vědy.
- Podporovat racionální, kritické myšlení a seznamovat veřejnost s principy vědecké metody.
- Vystupovat proti šíření paranormálních názorů a neověřených postupů.
- Usilovat o to, aby se vysoké školy, vědecké společnosti a instituce aktivně hlásily k odpovědnosti za obhajobu vědy a kritického myšlení a k naplňování bodů předchozích.
- Zkoumat sporné jevy a tvrzení.

⁷⁵ <http://www.sisyfos.cz/>, 8/8/2006

⁷⁶ Zpráva Českého klubu skeptiků SISYFOS za rok 2006, poskytnutá předsedou občanského sdružení doc. RNDr. Čeňkem Zlatníkem, CSc., 13/04/2007

- Poskytovat informace a pomoc občanům v ochraně před podvodnými výrobky a před neúčinnými nebo nebezpečnými metodami alternativní medicíny a léčiteli.
- Ve shodě s posláním a cíli klub odmítá zasahovat do oblasti náboženské, morální a politické.⁷⁷

4.2.3 Popis struktury organizace

Organizační struktury občanského sdružení jsou dány jeho stanovami:

- Výroční konference – je vrcholným orgánem občanského sdružení, svolává ji předsednictvo, a to jedenkrát ročně;
- Předsednictvo - v období mezi konferencemi řídí činnost klubu (je volené na výroční konferenci, schází se cca čtyřikrát za rok);
- Předseda předsednictva – je statutárním zástupcem klubu;
- Výroční konference stanovuje rovněž jednotlivce odpovědné za funkci jednatele, pokladníka a revizora účtů; stanovy připouští rovněž možnost zřízení dalších funkcí.⁷⁸

4.2.4 Popis konkrétních aktivit organizace

Realizované projekty

- Vydávání Zpravodaje Sisufos (cca 4 čísla ročně, náklad cca 500 ks);
- Vydávání sborníku „Věda kontra iracionalita“ a publikace vybraného souboru přednášek stejnojmenného cyklu na www.sisufos.cz;
- Publikace článků a rozhovorů v denním tisku a časopisech, vystoupení členů občanského sdružení v rozhlase a televizi (v roce 2005 a 2006 každoročně více než 20 článků);
- Přednáškový cyklus se skeptickou tematikou „Věda kontra iracionalita“, jenž probíhá bez přerušení od data vzniku společnosti, tyto přednášky jsou nabízeny i prostřednictvím webových stránek, v roce 2006 proběhly tyto přednášky:
 - Obrat Evropy ku geneticky modifikovaným potravinám;

⁷⁷ <http://www.sisufos.cz/sisufos/dokument/stanovy.html>, 25/05/2007

⁷⁸ <http://www.sisufos.cz/sisufos/dokument/stanovy.html>, 25/05/2007

- Nobelovy ceny ve 20. století;
 - Máme se bát ptačí chřipky?;
 - Vzdělání a vzdělávání na počátku 21. století;
 - Rizika jaderné energetiky – k 20. výročí Černobylu
 - Spiritismus, channeling a poltergeisti;
 - Boj o Darwina na amerických veřejných školách;
 - Tajemná virgule a zemní záření;
 - Skeptický kongres v Alicante; Proč lidé rádi věří šarlatánům a neradi vědcům?
- Vydání skeptické knihy „Dialog o mimozemšťanech“ (autory jsou J. Grygar, S. Ramešová, vydala Paseka, Litomyšl, 2006);
 - Všestranné informování o aktivitách občanského sdružení na www.sisyfos.cz;
 - Úzká spolupráce s příbuznými skeptickými společnostmi v zahraničí, mimo jiné je Klub českých skeptiků Sisyfos členem organizace evropských skeptiků ECSO (European Council of Skeptical Organizations), v níž funkci místopředsedy zastává Dr. Jiří Grygar;
 - Velký důraz je kladen na podporu pronikání kritického myšlení do škol. Za nejúčinnější přístup pokládají členové občanského sdružení SISYFOS „skeptické“ vzdělávání učitelů. Tento záměr byl podpořen těmito iniciativami:
 - Ve spolupráci s Výzkumným ústavem pedagogickým v Praze poskytuje SISYFOS konzultační podporu učitelů při tvorbě školních vzdělávacích programů (zejména prostřednictvím publikace příspěvků na specifických webových stránkách garantovaných Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy ČR – www.rvp.cz).
 - Občanské sdružení Klub českých skeptiků SISYFOS získalo v roce 2006 akreditaci MŠMT ČR k provádění vzdělávacích programů zaměřených na další vzdělávání pedagogických pracovníků. V rámci této aktivity byla schválena tato témata:
 - Rozdíly mezi vědeckou a alternativní medicínou. Infiltrace léčitelských způsobů do každodenního života.
 - Je globální oteplování následkem činností lidí? Bojí se nás rostliny?
 - Společenské vědy v kontaktu s iracionalitou. Mýty o nebezpečí radioaktivity.
 - Kreacionismus versus evoluce. Rostliny pro budoucnost.

- Nominování nositelů anticeny „Bludné balvany“ - Originální anticena „Bludný balvan“ je od roku 1999 každoročně udílěna subjektům za „významné příspěvky v klamání české veřejnosti“. Ohodnocení „Bludný balvan“ je určeno pro jednotlivce i organizace, potenciálně pro všechny, kdo pomáhají rozvoji iracionality v české společnosti.
- Pravidelná setkání - Skeptikon (2004, 2005, 2006) - Tato setkání Klubu českých skeptiků SISYFOS se za poslední roky uskutečnila tři. Jejich hlavní programovou náplní jsou přednášky (rovněž veřejně přístupné i nečlenům).⁷⁹

Aktuálně probíhající aktivity

Aktuálně probíhající aktivity se vzhledem k systematickému pojetí činnosti Klubu českých skeptiků SISYFOS téměř neliší od aktivit probíhajících v uplynulých letech:

- Pokračuje vydávání Zpravodaje Sisyfos;
- Pokračuje vydávání sborníku „Věda kontra iracionalita“, zveřejňování vybraného souboru přednášek na www.sisyfos.cz;
- Jsou publikovány články a rozhovory ve sdělovacích médiích; denním tisku a časopisech;
- Pokračuje přednáškový cyklus se skeptickou tematikou „Věda kontra iracionalita“;
- Pokračuje zevrubné informování o aktivitách o. s. na www.sisyfos.cz;
- Je prohlubována spolupráce s příbuznými skeptickými společnostmi v zahraničí;
- Jsou podnikány další aktivity k podpoře pronikání kritického myšlení do škol;
- I v letošním roce budou nominováni nositelé anticeny „Bludné balvany“;
- Pravidelné setkání Skeptikon 2007 se uskutečnilo v květnu roku 2007 v Turnově.⁸⁰

⁷⁹ Zprávy Českého klubu skeptiků SISYFOS za rok 2005, 2006, poskytnuté předsedou občanského sdružení doc. RNDr. Čeňkem Zlatníkem, CSc., 13/04/2007

⁸⁰ www.sisyfos.cz; 27/04/2007

Projekty plánované a připravované

Stručný výkladový slovník českých skeptiků - Impulsem ke zpracování „Stručného výkladového slovníku českých skeptiků“ byl současný stav společnosti, v níž je víra v paranormální jevy výrazně rozšířena. Zatímco iracionalita má v informačních médiích široký prostor pro publicitu, prozatím existuje jen málo kritických pramenů, jež by z vědeckého hlediska sporné jevy objektivně vysvětlovaly.

Jedním z takovýchto zdrojů bude i výkladový slovník, jenž se občanské sdružení Klub českých skeptiků SISYFOS rozhodlo předložit veřejnosti na své webové stránce. (Inspirací pro vytvoření tohoto slovníku se stal především americký slovník „The Skeptic’s Dictionary“ (www.skepdic.com), dílo R. T. Carrolla). V Německu bylo v knižní podobě vydáno podobné dílo „Lexikon der Parawissenschaften“. Hlavní výhradou pro použitelnost těchto děl pro české prostředí je to, že vzhledem k úzkému zaměření na specifickou situaci jak v USA, tak v SRN jen částečně odrážejí aktuální prostředí - paranormální názory a metody českých autorů. Další námitkou pak může být i skutečnost, že oba dva slovníky jsou pouze jednostranným pohledem - americký Carrollův slovník je pohledem psychologa, německé dílo se vyznačuje širším obsahovým rozsahem, ale je stručnější.

Zpracovatelé českého „Skeptického slovníku“ si kladou za cíl poskytnout objektivní, přesné a podložené informace o předmětech skeptického zájmu z racionálního hlediska a z kritického pohledu. V obsažených heslech jsou zpracovány paranormální jevy, fenomény a disciplíny (včetně různých sporných a diskutabilních názorů) v České republice rozšířené. Do slovníku jsou zařazena hesla, od šarlatánství a absurdit počínaje, přes paranormální oblast až k problémům seriózním, nicméně často mylně interpretovaným a také záměrně zkreslovaným. Slovník obsahuje i názory na některá aktuální společenská témata, jež jsou často chápána mylně nebo iracionálně.

Autoři „Skeptického slovníku“ se při výkladu omezili na využití pouze kritických pramenů, které běžný čtenář nemá k dispozici. Jsou si vědomi toho, že výběr hesel je prozatím nepřilíš rovnoměrný. Tato základní verze slovníku bude průběžně doplňována tak, aby postupně obsáhl všechna adekvátní témata.. Přehledem

citací umožňuje čtenáři získat přehled o programu, aktivitách a názorech Klubu českých skeptiků SISYFOS.⁸¹

4.2.5 Kontakty

Název:	Český klub skeptiků Sisyfos
Právní forma:	Občanské sdružení
Adresa:	U studánky 18, Praha-Bubeneč ,170 00
Kontakt:	www.sisyfos.cz
IČO:	62933043
Vznik:	27. 12. 1994

Zdroj: ČSÚ, Registr ekonomických subjektů, 2006

4.3 Komparace přístupu obou zkoumaných organizací k řešení problematiky

Porovnáním výše uvedených stručných shrnutí charakteristik uvedených nevládních neziskových organizací lze dojít k těmto závěrům:

Nevládní neziskové organizace zabývající se v naší republice propagací myšlenky kritického myšlení – Klub Českých skeptiků Sisyfos, o. s. a Kritické myšlení, o. s. - se ve svém záběru cílových skupin a aktivitách značně odlišují. Občanské sdružení Kritické myšlení se soustřeďuje na pedagogickou praxi s vyústěním do odpovídajících technik využitelných k posílení schopnosti kriticky myslet, občanské sdružení Český klub skeptiků Sisyfos svou činnost zaměřuje na šíření a obhajobu poznatků současné vědy, podporu racionálního a kritického myšlení, seznamování veřejnosti s principy vědecké metody, zkoumání sporných jevů a tvrzení.

Obě dvě organizace se liší nejen zaměřením své činnosti, ale rovněž strukturou své členské základny. Zatímco Klub českých skeptiků Sisyfos (351 členů) je svou

⁸¹ *Stručný výkladový slovník českých skeptiků*, předkládaný základ sborníku vytvořený prof. MUDr. Jiřím Heřtem, DrSc., zaslaný elektronicky tímtež dne 29/05/2007

podstatou občanským sdružením novým potenciálním členům otevřeným, strategií občanského sdružení Kritické myšlení je s největší pravděpodobností setrvání na principu členství na základě úzké odbornosti ve vztahu k činnostem, na něž se specializovalo.

Významné rozdíly lze sledovat rovněž v cílových skupinách, které tato občanská sdružení mají prostřednictvím své činnosti v úmyslu oslovit. V případě Českého klubu skeptiků Sisyfos je to veřejnost v nejširším slova smyslu, občanské sdružení Kritické myšlení se soustřeďuje především na profesionály působící ve vzdělávacím systému České republiky.

Komparace obou dvou občanských sdružení nabízí tento zásadní styčný bod: tato dvě občanská sdružení jsou, pokud je mi známo, jedinými organizacemi občanského sektoru, které se propagací a šířením principu kritického myšlení v České republice zabývají.

5. Kvalitativní výzkum organizací

Metodu kvalitativního výzkumu jsem zvolila z těchto důvodů:

- u zvoleného tématu této práce může vést k hlubšímu poznání reality;
- vycházela jsem z předpokladu, že jakákoliv z metod kvantitativního výzkumu by byla pro zkoumanou skutečnost méně přínosná,
- téma této práce je mnohdimenzionální, nebylo by smysluplné provést redukci na dimenzi omezeného počtu proměnných a analyzovaných vztahů mezi nimi.

„Kvalitativní výzkum je nenumerické šetření a interpretace sociální reality. Cílem tu je odkrýt význam podkládaný sdělovaným informacím. Cílem kvalitativního výzkumu je vytváření nového porozumění.“⁸²

Pro účely zpracování výzkumné části diplomové práce, k naplnění cíle objasnit zvolenou problematiku, tedy přínos občanského sektoru pro rozvoj kritického myšlení v české společnosti, jsem pro výše uvedený záměr zvolila tuto metodu kvalitativního sociologického výzkumu: hloubkové e-mailové rozhovory. Metoda interview přináší porozumění zkušenosti. Je založena na intenzivním kontaktu se skupinou jedinců, s cílem poznání toho, proč jednají určitým způsobem. Přináší také popis souvisejících interakcí a jednání.⁸³

Ve svém kvalitativním výzkumu jsem se snažila uplatnit induktivní postup myšlení, postup spočívající v hledání souvislostí, které mohou existovat mezi proměnnými v oblasti mého zájmu. Uvědomuji si omezenou možnost výstupů tohoto výzkumu z hlediska jeho možné generalizace na ostatní nevládní neziskové organizace, neboť vybraný výzkumný vzorek, dvě nevládní neziskové organizace zabývající se podporou rozvoje kritického myšlení v české společnosti, je úzce specifický.

Metody kvalitativního výzkumu jsem využila se záměrem získat pokud možno co nejhlubší popis zkoumané problematiky, pro možnost poskytnutí podrobné

⁸² DISMAN, M.: *Jak se vyrábí sociologická znalost*. Praha. Karolinum. 2000. str. 299

⁸³ HENDL, Jan: *Kvalitativní výzkum*. Praha. Portál.2005. str. 50 - 52

informace o tom, proč se daný fenomén – v tomto případě cílená podpora rozvoje kritického myšlení – v české společnosti objevil.⁸⁴

5.1 Popis použité metody

Jak bylo výše uvedeno, pro realizaci vlastního kvalitativního výzkumu v rámci diplomové práce jsem zvolila metodu hloubkových e-mailových rozhovorů. V jeho úvodní fázi jsem e-mailovou zprávou, telefonem nebo osobně oslovila připravenými otázkami vybrané respondenty, samozřejmě s podrobným vysvětlením účelu, záměru výzkumu a technických podrobností způsobu, jakým je realizován. Ve fázi návazné jsem na základě odpovědí jednotlivých respondentů reagovala cílenými podrobnějšími otázkami.

Další postupové kroky ve výzkumu byly provedeny v těchto fázích:

- Uchování a organizace dat – pro možnost archivace a dalšího zpracování byly texty jednotlivých interview uloženy a zajištěny proti případné ztrátě dat na několika zálohovacích médiích (harddisk, USB disk, včetně zálohy v průběhu výzkumu obdržených elektronických zpráv).
- Segmentace – zahrnovala rozdělení dat do analytických jednotek. Přirozeným segmentem byla v tomto případě odpověď respondenta na danou otázku.
- Kódování – představovalo ústřední bod analýzy, k úsekům dat byly přiřazeny kódy tak, aby je klasifikovaly a kategorizovaly.
- Poznámkování – k textům odpovědí byly zaznamenány poznámky vztahující se jak ke sběru dat, tak k jejich analýze, nejdůležitějšími z nich se jeví poznámky o jednotlivých kódech a jejich vztazích.
- Průběžný souhrn – byl zpracován jako první shrnutí toho, co výzkum dosud odhalil, jako základ pro stanovení témat, jež je nutné dále analyzovat. 85
- Analýza a interpretace dat;
- Příprava zprávy o výsledcích výzkumu.⁸⁶

⁸⁴ HENDL, Jan: *Kvalitativní výzkum*. Praha. Portál.2005. str. 53

⁸⁵ HENDL, Jan: *Kvalitativní výzkum*. Praha. Portál.2005. str. 228 - 239

⁸⁶ HENDL, Jan: *Kvalitativní výzkum*. Praha. Portál.2005. str. 114

5.2 Odůvodnění on-line metody kvalitativního výzkumu

Pro odůvodnění on-line metody kvalitativního výzkumu bylo obtížné nalézt adekvátní odbornou literaturu, a to přesto, že jsou tyto metody, zejména v oblasti výzkumu trhu běžně používány. Odkazují proto na práci pracovníků University Florida: MOORE, James L. , FLOWERS, L. A.: *Qualitative research and the world wide web: Step- by-step guide*, jež dává podrobný návod, jak tento typ výzkumu provést.⁸⁷

Ve své podstatě používá on-line kvalitativní výzkum podobné formy a metody jako jeho klasická podoba. Je pouze jejich obohacením o nový přístup, umožněný rozvíjejícími se komunikačními technologiemi. Jeho další možné formy kromě hloubkových e-mail rozhovorů jsou tyto: on-line skupinové diskuze (on-line focus groups), e-mailové skupiny (e-mail groups), on-line brainstorming.

Hlavní výhody těchto forem jsou tyto:

- umožňují přenos aktuálních názorů respondentů nezávisle na tom, kde se momentálně nalézají;
- svou roli sehrává i výrazné snížení nákladů na výzkum;
- nesporným pozitivem je i kvantitativní posun v množství potřebného času, které se možností přesunu velkých kvant informací na velké vzdálenosti a velkou rychlostí výrazně zmenšuje;
- vzhledem k výše uvedeným faktorům se zvyšuje i potenciál aktivního zapojení všech zúčastněných;
- v neposlední řadě je nutno zmínit i výhodu rychlého přístupu k informacím a možnost jejich okamžité elektronické archivace.

Jsem si vědoma toho, že všechny metody kvantitativního výzkumu mají tyto společné charakteristiky:

- poskytují nám mnoho informací o velmi malém počtu jedinců;
- znamenají silnou redukci počtu sledovaných jedinců;

⁸⁷ MOORE, James L. , FLOWERS, L. A. *Qualitative research and the world wide web: Step- by-step guide*. http://jtc.colstate.edu/vol3_1/Moore/Moore.htm. 29/5/2007

- generalizace jejich výsledků na populaci je velmi problematická, leckdy nemožná;
- oproti kvantitativnímu výzkumu – standardizace v kvalitativním výzkumu je velmi omezená;
- v důsledku toho, že kvalitativní výzkum umožňuje formulaci otázek volnou formou, pokládání otázek tzv. „otevřených“, nevynucujících si odpovědi v předem stanovených podobách, ponechávajících tak respondentům široký prostor k vyjádření jejich vlastních názorů, postojů, pohledů, vykazují jeho výstupy vysokou validitu oproti výstupům výzkumů kvantitativních, jehož postupy vzhledem k potřebě silné standardizace vedou k výrazné redukci získaných informací.⁸⁸

5.3 Výběr výzkumného vzorku

Vybraný výzkumný vzorek je bohužel omezen tématem zkoumané problematiky, neboť podporou rozvoje kritického myšlení v české společnosti se, pokud je mi známo, zabývají pouze dvě nevládní neziskové organizace – Klub českých skeptiků Sisyfos, o. s. a Kritické myšlení, o. s. Výzkumný vzorek tvoří členové těchto občanských sdružení. Svými otázkami jsem v rámci výzkumu oslovila ty, kteří v oblasti podpory rozvoje kritického myšlení působí profesionálně.

„Cílem konstrukce vzorku v kvalitativním výzkumu je reprezentovat populaci problému, populaci jeho relevantních dimenzí.“⁸⁹

Ve fázi přípravy výzkumu jsem oslovila představitele těchto občanských sdružení, s vysvětlením podrobností a účelu plánovaného výzkumu. Ti pak, v mezích svých možností informovali ostatní členy sdružení. Rozdílnému počtu členů obou sdružení odpovídá i počet respondentů, kteří přistoupili na interview. Za občanské sdružení Klub českých skeptiků Sisyfos se výzkumu účastnilo 7 respondentů, za občanské sdružení Kritické myšlení, o. s. 1 respondent.

⁸⁸ DISMAN, M. *Jak se vyrábí sociologická znalost*. Praha. Karolinum. 2000. str. 285 – 290

⁸⁹ DISMAN, M. *Jak se vyrábí sociologická znalost*. Praha Karolinum. 2000, str. 304

Respondent	Organizace	Odborné zaměření
Respondent č. 1	Klub českých skeptiků Sisyfos	Astronom
Respondent č. 2	Klub českých skeptiků Sisyfos	Matematik
Respondent č. 3	Klub českých skeptiků Sisyfos	Vědec
Respondent č. 4	Klub českých skeptiků Sisyfos	Výzkumný pracovník
Respondent č. 5	Klub českých skeptiků Sisyfos	Filozof, politolog
Respondent č. 6	Klub českých skeptiků Sisyfos	Informační technologie
Respondent č. 7	Klub českých skeptiků Sisyfos	Lékař
Respondent č. 8	Kritické myšlení, o. s.	Pedagogický pracovník

5.4 Výsledky výzkumu a diskuze

Výsledky provedeného kvalitativního výzkumu shrnují odpovědi osmi respondentů. Odpovědi na jednotlivé otázky jsou velmi různorodé a z mého hlediska velmi originální na to, aby se daly shrnout do vypovídajícího uceleného názoru k jednotlivým dotazovaným skutečnostem. Pokusím se proto o stručný přehled nejzajímavějších názorů, jež byly k jednotlivým otázkám vzneseny:

Kdy jste se poprvé setkal/a s pojmem „kritické myšlení“, v jaké souvislosti?

Z odpovědí vyplývá výrazný vliv Popperova filozofického náhledu na kritické myšlení, jenž byl zmíněn čtyřmi respondenty. Z dalších vyplynula zjištění, že první setkání s pojmem kritického myšlení byla zprostředkována výchovou, rodinným prostředím, studiem literatury a současným profesním zaměřením a pracovním kontaktem s občanským sdružením Klub českých Skeptiků Sisyfos. Jedna z odpovědí zmiňuje rovněž vliv publikací prof. Kurtze, zakladatele světové skeptické organizace CSICOP.

Respondent č. 1

„Bylo to v posledním ročníku jedenáctiletky v hodinách logiky. Pak podrobněji v I. ročníku studia fyziky na přírodovědecké fakultě MU v Brně v předmětu Obecná fyzika.“

Respondent č. 2

„Přesně nevím, mohlo tomu být při studiu **Popperovy filosofie**. Myslím, že se tento termín před Listopadem u nás neužíval nebo jen okrajově. (V pedagogice se KM uplatňovalo v rámci požadavku „vědeckosti“.)“

Respondent č. 3

„Poprvé jsem se s tímto pojmem setkal **při studiu Popperovy filosofie**, záhy potom ve **článcích prof. Kurtze, zakladatele světové skeptické organizace CSICOP.**“

Respondent č. 4

„Setkal jsem se s ním ve své práci, **ve Výzkumném ústavu pedagogickém**. Kritické myšlení je pojem používaný v **Rámcovém vzdělávacím programu.**“

Respondent č. 5

„Kdy to bylo poprvé již nedokáži určit. Nepochybně v dětství. Pobýval jsem mezi staršími lidmi již od útlého dětství, většinou mezi **lidmi z akademické obce** (filosofové, historici, astronomové, lékaři, spisovatelé)“.

Respondent č. 6

„**Na webu Sisyfa**, asi tak před pěti lety, při pročitání Zpravodaje a "Bludných balvanů".

Respondent č. 7

„Když jsem ještě jako gymnasista v prvních padesátých letech četl **Masarykovy publikace** a hledal argumenty např. proti „vědeckému principu dialektického i historického materialismu“. I v jeho dalších spisech jsem obdivoval jeho kritické myšlení, díky kterému se stal jedním z největších politiků Evropy 19. a 20. století.“

Respondent č. 8

„V **čtenbě – Karl Popper** např. S naším programem **Čtením a psaním ke kritickému myšlení** v roce 1997 v červnu.“

Jak pojem kritického myšlení vnímáte, co po tímto pojmem rozumíte?

V souhrnu odpovědí na tuto otázku – důraz je kladen na základní principy vědeckého přístupu, na racionální myšlení, kritický racionalismus a realismus, skeptický přístup. Dva z respondentů citují definice kritického myšlení, které byly zveřejněny v odborné literatuře.

Respondent č. 1

„Kritické myšlení chápu jako základní nástroj ve vědecké práci. V tomto smyslu se kritické myšlení stalo základem pro rozvoj přírodních věd již na počátku novověku a jeho síla se potvrdila a stále potvrzuje vědeckými objevy ohromujícího dosahu. V širším smyslu však kritické myšlení je podle mého soudu zásadně důležité pro všechny obory lidského konání a poznávání. Hlavním rysem kritického myšlení je dle mého názoru tvůrčí pochybnost, tj. neustálé ověřování všech tvrzení v dané oblasti (věda, technika, politika, mediální informace) a schopnost opustit názory či koncepce, jejichž platnost byla věrohodně vyvrácena při důsledném uplatňování principů formální logiky.“

Respondent č. 2

„Akceptuji vymezení F. Koukolíka a J. Drtilové (Základy stupidologie, s. 64): „KM je pečlivé a uvážlivé rozhodnutí o tom, zda nějaké tvrzení přijmeme, odmítneme nebo se zdržíme úsudku. KM rovněž zahrnuje stupeň jistoty, se kterou nějaké tvrzení přijmeme nebo odmítneme.“ V užším slova smyslu ztotožňuji KM s vědeckým přístupem k poznávání.“

Respondent č. 3

„Termín „kritické myšlení“ považuji za totožný s termínem „racionální myšlení“, resp. se skeptickým přístupem. Jde o vědomou snahu porozumět pomocí přesného, logického myšlení zákonitostem reálného, materiálního světa.“

Respondent č. 4

„Znamená to přistupovat ke světu s použitím adekvátního vědeckého přístupu.“

Respondent č. 5

„Myšlení je ve své sekundární složce (ratio) vždy kritické vůči složce primární (emoce). Osobně vnímám tento pojem zejména v intencích kritického realismu a kritického racionalismu (Popperův falzifikacionismus). Díky svému vzdělání filosofa se tímto pojmem zaobírám průběžně celý profesní život.“

Respondent č. 6

„Nevěřit všemu, co se člověk dozví. V případě, že se jedná o předmět zájmu či životně důležitou oblast, získat co nejvíce informací z ostatních pramenů, pokusit se proniknout alespoň do základů daného oboru, popřemýšlet, syntetizovat a udělat si vlastní názor, opřený o logické konstrukce. Ale je to těžké :-“

Respondent č. 7

„Nějak to neumím moc formulovat, jsem jen felčar, ale je to použití mozku bez ovlivnění emocemi, přáními, zkrátka produkt „rationis“ – teda rozumu v té nejlepší formě, ve které jsme schopni ho provozovat.“

Respondent č. 8

„Kritické myšlení...sociálně – kognitivní dovednost/kompetence, která pomáhá člověku vyznat se v komplikovaném světě a odpovědně jednat ...“

Jaký byl rozhodující impuls k založení vašeho občanského sdružení?

Téměř všichni respondenti se shodují v názoru, že nejdůležitějším motivem pro založení jejich občanského sdružení byla snaha čelit přílivu iracionality, jemuž byla naše společnost vystavena počátkem 90. let minulého století. Ze strany občanského sdružení Kritické myšlení je samozřejmě kladen důraz na nutnost osamostatnění propagátorů RWCT, jenž byl původně zastřešován OSF Praha. Zdůrazněn je rovněž vliv světového skeptického hnutí.

Respondent č. 1

„Byl jsem velmi překvapen, když po převratu v r. 1989 se svoboda projevu, kterou jsem jednoznačně vítal, odrazila v naprosté bulvarizaci i tzv. seriózních sdělovacích prostředků, zejména prostředků veřejné služby.“

„Snažil jsem se tomu čelit vlastním vystupováním v mediích, ale zjistil jsem, že nejsem příliš vítán. Byl jsem dokonce obviňován z přísluhování bývalému totalitnímu režimu..... Právě v době největší frustrace v r. 1994 mne však začali oslovovat lidé, kterým tento masivní příklon veřejnosti k iracionalitě a "blátivému myšlení" vadil stejně jako mně, a naše diskuse vedly nakonec k nápadu založit občanské sdružení na podporu kritického vědeckého myšlení.“

„Nejsilnější impulsy přišly jednak od českých novinářů a vědeckých pracovníků, kteří hájili zásady kritického myšlení ve svých profesích, a také shodou okolností, že tehdy do Česka přijel služebně na pozvání Akademie věd ČR tehdejší prezident Evropské rady skeptických organizací (ECSO) holandský astronom prof. C. de Jager. ...přednáška prof. de Jagera nám ukázala, že stejný problém řeší i ty evropské země, které neprošly obdobím totality. Jde zkrátka o celosvětový fenomén odklonu od kritického vědeckého myšlení, na něž právě svobodné země reagovaly zakládáním skeptických spolků, klubů a hnutí. Odtud pak vedla naše cesta k ustavující schůzi občanského sdružení Český klub skeptiků SISYFOS v březnu 1995. Příjemně mne překvapilo, že na tuto ustavující schůzi přišlo tolik zájemců, že největší sál Akademie věd v Praze byl přeplněn.“

Respondent č. 2

„Impulsem byly obavy z šíření iracionality ve společnosti i v samotné vědě. Vzorem pro založení v roce 1995 byly skeptické společnosti zahraniční, formované ve svobodných zemích již od roku 1976, nejprve v USA (prof. Paul Kurtz, CSICOP).“

Respondent č. 3

„Pro mne jako lékaře bylo rozhodujícím impulsem šíření léčitelství, alternativní medicíny a šarlatánství v medicíně.“

Respondent č. 4

„Byla to potřeba bránit občana před výrobky a přístupy založenými na pavědě.“

Respondent č. 5

„Nejsem sice jedním ze zakladatelů Sisyfa, ale myslím si, že to byla „obrana racionality“ proti převažujícím trendům iracionální esoteriky.“

Respondent č. 6

„Příliv iracionality a ezoterična po roce 1990 do naší společnosti.“

Respondent č. 7

„Tady ze mne nic moudrého nevypadne, do Sisyfa jsem se přidal, když jsem viděl jak lotři s neviditelnou rukou trhu balamutí a okrádají mé pacienty různými nesmysly, kterým ti chudáci v tísní uvěří a platí a platí za sušené seno.“

Respondent č. 8

„Chtěli jsme rozvíjet program RWCT, který původně zastřešoval OSF Praha, ale ve všech zemích jsme byli tlačeni k tzv. spin-off, neboli k osamostatnění.“

Jaké jsou podle Vašeho názoru optimální způsoby šíření myšlenky kritického myšlení ve společnosti?

V této odpovědi se respondenti převážnou měrou shodují na názoru, že nejlepším možným způsobem je cílená osvěta, výchova a vzdělávací proces, propagace zásad kritického myšlení, s podotknutím, že v prostředí, jež není kritickému myšlení nakloněno, je to stále málo ...

Respondent č. 1

„Zkušenosti ze zahraničí, ale i naše vlastní ukazují, že prvořadým úkolem každé skeptické organizace je především propagace zásad kritického vědeckého myšlení ve veřejnosti s poukazem na přednosti takového způsobu uvažování. Až druhořadá je kritika nejkřiklavějších výstřelků pavědy, šarlatánství a podvodů, které široké veřejnost často zcela nekriticky přijímá a dokonce hájí.“

Klub Sisyfos má nyní již více než dvanáctiletou zkušenost s pořádáním veřejných přednášek v rámci volného cyklu "Věda kontra iracionalita", kde probíráme ožehavá témata z pohledu zásad kritického myšlení. Přednášky pak vydáváme v podobě tištěných Sborníků (letos vyjde už IV. svazek), které lze zakoupit ve vybraných knihkupectvích ve velkých univerzitních městech.

V posledních letech pořádáme i výjezdní zasedání v rámci tzv. Skeptikonů, kdy ve vhodném místě mohou místní zájemci vyslechnout během soboty odpoledne několik úspěšných přednášek z pražského cyklu na jeden zátah. Členové výboru Sisyfa publikují články a rozhovory s tematikou kritického myšlení v tištěných médiích, vystupují v rozhlase i televizi a udržují velmi rozsáhlou webovou stránku: www.sisyfos.cz.

Paradoxně největší respekt a známost ve veřejnosti si Sisyfos získal v posledním desetiletí, kdy každoročně udělujeme anticeny Bludný balvan Sisyfa v kategoriích jednotlivců a družstev a ve třech stupních (zlatý až bronzový). Podrobné ocenění zásluh jednotlivých laureátů je pak natrvalo k dispozici na zmíněné webové stránce. Dosavadní seznam 54 laureátů lze už využít i ke statistickým studiím a charakteru naší pavědecké scény.“

Respondent č. 2

„Osvětová činnost: přednášky, publikace v tisku i na webu, relace v rozhlase a televizi. Rodičovská a školní výchova.“

Respondent č. 3

„Základem musí být výchova a vzdělávání ve škole. Rozhodujícími předměty, které přispívají k rozvoji kritického myšlení, jsou matematika, fyzika a přírodní vědy, na vyšších stupních pak i logika. Specifická výchova ke kritickému myšlení, zejména v dospělosti, je jen náhradním, málo efektivním řešením.“

Respondent č. 4

„S využitím médií a osobním příkladem.“

Respondent č. 5

„Optimální je nejlepší z možného (realizovatelného), proto na takto položenou otázku nelze jednoznačně odpovědět. V zásadě existují dvě cesty, a to revoluční (snaha po okamžitém, nějakým způsobem průkazném výsledku změny), která se dá realizovat administrativními způsoby – justice, direktivy apod. a evolučním, tedy průběžnou edukací a výchovou široké veřejnosti – popularizací vědy například. Osobně se kloním k druhé variantě. Je časově náročnější a zjevně více frustrující do zjevných pokroků, ale je mi bližší. Například diskuse okolo zavedení matematiky coby povinného maturitního předmětu je právě soubojem mezi racionálním a emočním postojem, mezi argumenty a pocity. Přitom relevantní otázka nezní zda maturita z matematiky ano či ne, ale CO a JAK ve výuce matematiky vyučovat. Samotná matematika má vést nikoli ke znalosti jednotlivých témat, ale ke schopnosti správně (organizovaně) myslet.“

Respondent č. 6

„Popularizační činnost, vlastní příklad (životní styl).“

Respondent č. 7

*„Tohle je velmi těžké, protože blbost a podfuk mají pevné kořeny, zvláště, když jde o peníze až na prvním místě. Myslím, že optimální je šířit **ratio více humorem, než vědeckými argumenty**. Nemám valné mínění o vzdělanosti našich průměrných jedinců, kdybych začal blábolit vědecké argumenty, přepnou to na Novu s Petrem Novotným. Pokud se mi podaří bludy vtípně zesměšnit, tak mám naději. Druhou nadějí je budoucnost, až vymře Husákem odchovaná generace a začnou pomalu opět platit opravdové hodnoty.“*

Respondent č. 8

*„... to fakt nevím, protože naše zaměření na školy je jistě dobrá cesta, ale **bez prostředí, které by bylo kritickému myšlení nakloněné, je to málo**. Měli jsme dojem, že by nám mohli pomoci naši vzdělanci, ale ukázalo se, že ti si chrání své vzdělanecké elitářské bašty a rozhodně si nemyslí, že by se kritické myšlení mělo šířit mezi „lid“.“*

Jaký vliv má podle Vašeho názoru občanský sektor na rozvoj kritického myšlení v české společnosti?

Odpovědi na tuto otázku se u jednotlivých respondentů dosti výrazně liší. Počínaje naprostým popřením vlivu občanského sektoru na rozvoj kritického myšlení v české společnosti, přes konstatování jeho lhostejnosti k dané problematice až po uznání vlivu zásadního.

Respondent č. 1

*„Zdá se mi, že obecně **je občanský sektor v tomto směru lhostejný a pasivní**. Spíše se setkáváme s opakem, např. řada škol, hvězdáren a kulturních zařízení obecně dosti ochotně propůjčuje své prostory a zejména přednáškové sály zmíněným šarlatánům a pavědcům. Rovněž ekologická sdružení se často angažují na straně iracionálních argumentů, v příkrém rozporu se zásadami kritického myšlení.“*

Respondent č. 2

*„**Občanský sektor může zahrnovat racionální i iracionální aktivity**. Jistý pozitivní vliv na obecný rozvoj KM předpokládám, jinak bych se neangažoval v klubu SISYFOS. **Tento vliv nepřeceňuji, momentální trendy ve společnosti jsou opačné**.“*

Respondent č. 3

„Prakticky žádný. Kritické myšlení je podmíněno zčásti geneticky, zčásti vzděláním a dále se rozvíjí při vědecké práci i v praktických povoláních. Občanský sektor není homogenní oblastí, jeho cílem je sdružování občanů podle nejrůznějších zájmů a cílů, mezi nimiž kromě výjimek není rozvoj kritického myšlení. K výjimkám patří náš Český klub skeptiků, zčásti i česká humanistická ateistická organizace Volná myšlenka a možná několik málo dalších okrajových sdružení. Z naší praxe víme, že i maximální úsilí z naší strany naráží na silný odpor velké části veřejnosti i státních i soukromých institucí a organizací, a že se nekritické, pseudovědecké a postmoderní myšlení spíše šíří.“

Respondent č. 4

„Hlavní vliv by měly mít TV a tisk. Důležitá je škola.“

„Dnes, žel, už zásadní a neřku-li je jediný, kdo se snaží o zachování rozumného stavu věcí. Stát a jeho instituce naprosto selhávají, a to včetně oficiálního školství. Jedná se o celosvětový problém. Například v USA se na některých univerzitních pracovištích vyučuje kreacionismus namísto darwinismu. To naštěstí v ČR ještě nenastalo. A nastat nesmí! Tady se nabízí prostor pro různá občanská sdružení, která musejí suplovat roli státu.“

Respondent č. 6

„Není snad nulový, ale mohl by být větší.“

Respondent č. 7

„Nevím, pokud nejsem lhostejný, musím proti upadajícímu postmodernismu něco dělat, naštěstí občanské aktivity zatím nejsou zakázány a nic lepšího mne nenapadá.“

Respondent č. 8

„Rozhodně bych řekla, že některé organizace, které se nějak zabývají (anti)konzumem (různé ekologické) vnášejí přístupů blízké kritickému myšlení, pokud nejsou příliš uzavřené do sebe a své ideje.“

Jaký podle vašeho názoru může mít kritické myšlení vliv na samu funkci občanského sektoru ve společnosti?

Většina respondentů vyjádřila názor, že kritické myšlení jako takové s funkcí občanského sektoru ve společnosti úzce souvisí a má na ni kladný vliv, vzhledem k potřebě racionální legislativy a adekvátním způsobům její realizace. Jeden respondent označil kritické myšlení a občanskou společnost za vzájemně podmíněné faktory. Část respondentů (3) uvedla názor negativní.

Respondent č. 1

*„Teoreticky by se dalo předpokládat, že občanský sektor bude oporou kritického myšlení, které je podstatou jakékoliv prosperity materiální i duchovní. Zatím je však realita od tohoto ideálu na hony vzdálena. **Občanský sektor nezřídka slouží jako plášťík zcela iracionálním hnutím a kritické myšlení tak spíše ohrožuje.**“*

Respondent č. 2

*„**Racionální legislativa a způsoby její realizace.**“*

Respondent č. 3

*„**Žádný.**“*

Respondent č. 4

*„**Má určitě veliký vliv.** Vždyť s vědou se člověk setkává na každém kroku.“*

Respondent č. 5

*„**Je to vzájemně podmiňující faktor.**“*

Respondent č. 6

*„**Veskrze kladný.** Ovšem podvodníci, šibřiči, šarlatáni a finanční žongléři by to nesli těžce.“*

Respondent č. 7

*„**Nevím kam touto otázkou míříte.** Snad bych jen podotknul, že skutečnost, že jsem byl přijat do výboru Sisyfa ze mne nečinila učeného nadčlověka, že si musíme zachovat lidský úsměvný přístup ke svému okolí a pomocí kritického myšlení se sami hlídat, protože proti blbosti není nikdo imunní.“*

Respondent č. 8

*„?**“***

<p>Poskytuje současná vzdělávací soustava v ČR na všech jejích stupních dostatek podnětů k osvojení schopnosti kritického myšlení u žáků a studentů?</p>

Názory respondentů na tuto otázku se víceméně hluboce liší (jasně vyhraněné, ale podmíněně nesouhlasné názory mají mírnou většinu), od jasného popření dostatku podnětů k osvojení kritického myšlení v českých školách až po obhajobu české vzdělávací soustavy

v tomto slova smyslu a argumentaci dokumentem Bílá kniha, jež výchovu ke kritickému myšlení proklamuje.

Respondent č. 1

*„Nemám dostatek poznatků o situaci na základních a středních školách, ale nepřímo usuzuji, že **těch podnětů k osvojování zmíněných schopností je jako šafránu**. Setkal jsem se na středních školách s propagací dianetiky, waldorfského školství a regresní terapie. Situace je snad o poznání lepší na školách vysokých, ale i tam jsou obory, kde se výuka ke kritickému myšlení nijak zvlášť nepodporuje.“*

Respondent č. 2

*„**Teoreticky ano**. Školní legislativa předpokládá vzdělávání založené na dosaženém poznání. Dokument „**Bílá kniha**“ výslovně **proklamuje výchovu ke KM**. Učebnice i školní programy vycházejí z vědeckých poznatků. Žáci jsou vedeni k systematické práci a racionálnímu myšlení. Přesto podléhají učitelé i žáci (módním) iracionálním vlivům, což je jistý paradox. Výchovné podněty podporující KM by měly být hlouběji promyšleny.“*

Respondent č. 3

*„**Ano, jenže stejné a možná silnější jsou opačné podněty**, ať už jde o působení nekvalitních nebo myšlenkou alternativního školství ovlivněných učitelů, o vliv postmoderních, na duchovní stránku zaměřených postmoderních intelektuálů, o masivní propagační a reklamní aktivitu pseudovědeckých organizací a podvodných firem, nebo o vliv médií, která se snaží o vyváženost i mezi vědeckým a pseudovědeckým pohledem, resp. mezi racionálním a iracionálním světem.“*

Respondent č. 4

*„**Její vliv je zásadní a pro celý život rozhodující**. Již nikdy v dalším životě nenačerpá člověk tolik exaktních vědomostí.“*

Respondent č. 5

*„**Jednoznačně nikoli**. Již například penetrace výuky katechismu na základní školy (vybrané) tomu odporuje v samé podstatě.“*

Respondent č. 6

*„Velmi záleží **na osobě učitele**. Jsou v tom jistě velké rozdíly. Nedokážu to detailně posoudit.“*

Respondent č. 7

*„**To nevím, do školy jsem chodil před mnoha lety**. Školství samo prošlo hrůzným obdobím deformací, počínaje Rudým dědem Nejedlým přetrvávajícím působením*

pedagogů, kteří neumějíce nic jiného, tak učili. Sám jsem taky učil mediky a vím, že to nebylo a není dodnes jednoduché.“

Respondent č. 8

„Ne.“

Jaký je Váš názor na perspektivní vytvoření české verze portálu www.criticalthinking.org v originální původní verzi iniciované Critical Thinking Foundation?

Rovněž odpovědi na tuto otázku se různí. Zajímavé jsou odkazy na podobné vzdělávací projekty www.pau.cz (Přátelé angažovaného učení), ze strany respondentů Sisyfa pak rovněž zmínka o portálu www.kritickemysleni.cz, upozornění na podobné aktivity projektu RVP, prezentované na portálu www.rvp.cz. Odpověci vyjadřující souhlas a (často skepticky zdůvodněný) nesouhlas jsou v rovnováze.

Respondent č. 1

*„Jde o poměrně akademický projekt, určený zejména vysokoškolským studentům a učitelům. To znamená, že česká verze by byla s **ohledem na obecnou znalost angličtiny v akademickém prostředí nadbytečná**; úplně stačí odkaz na anglickou verzi, např. na webové adrese Sisyfa. Podotýkám, že Sisyfos je kolektivním členem Evropské rady skeptických organizací (ECSO) - shodou okolností jsem od r. 2001 vicepresidentem ECSO. Odtud tedy přebíráme četné zahraniční zkušenosti a materiály pro náš Zpravodaj Sisyfa, pro naše webové stránky i pro veřejné přednášky. ECSO úzce spolupracuje s americkým Komitétem pro zkoumání jevů, považovaných za paranormální (CSICOP), což je nejstarší sdružení s totožnými cíli, jaké má ECSO, resp. Sisyfos.“*

Respondent č. 2

„Uvedený portál je zaměřen na vytváření podmínek pro rozvoj KM v oblasti vzdělávání. Podobný cíl sleduje česká společnost Kritické myšlení, o.s. – viz www.kritickemysleni.cz.“

Respondent č. 3

*„Jeho činnost bude mít stejně **malý efekt** jako např. právě náš skeptický klub, nicméně je nutno využít všechny možnosti pro šíření kritického myšlení, a proto jsem **jednoznačně pro vytvoření české verze uvedeného portálu**.“*

Respondent č. 4

*„**Měl by vzniknout**. Podobně již pracuje PAU.“*

Respondent č. 5

„Každý počin, který vede ke standardizaci procesu „sekundárního myšlení“⁹⁰ je vítán!“

Respondent č. 6

„Chvályhodná myšlenka. Zárodky podobných aktivit u nás se již objevují (metodický portál RVP - <http://www.rvp.cz>).“

Respondent č. 7

*„Asi Vás zklamá, portál na webu lze založit na cokoliv, pokud to má anglický název, vypadá to na první pohled učeněji než obyčejný srozumitelný. **Daleko větší vliv má náš osobní přístup k veřejnosti**, uvádím např. promluvy bývalého předsedy Akademie věd, prof. Zahradníka, kterého jsem proto obdivoval a snažil se jednat trochu jako on. Asi před 14 dny jsme se setkali osobně a zjistili, že máme zcela podobný přístup nejen k myšlení ale vůbec k životu.“*

Respondent č. 8

„Nejsou lidi, řekla bych.“

Jakým způsobem by podle Vašeho názoru bylo možné posílit povědomí o problematice kritického myšlení v české vzdělávací soustavě?

Téměř všichni respondenti se odvolávají na činnost jejich občanského sdružení, na aktivity uvedené již v předchozích otázkách – vzdělávací aktivity, popularizace, webové stránky, osobní působení. Zdůrazněna je nutnost precizace formy obsahu. Objevuje se rovněž přirovnání kritického myšlení k produktu společenské spotřeby a z toho vyplývající absence marketingové podpory, bez níž je těžké šířit jakýkoliv produkt. největší důraz je v odpovědích kladen na adekvátní vzdělání pedagogických pracovníků v oblasti kritického myšlení.

⁹⁰ Pozn.: „Sekundární myšlení – psychologické názvosloví (Freund), v kontrastu s myšlením primárním - dva antagonistické procesy myšlení, které vyjadřují duševní fungování, tj. vztah mezi silnou nevědomou a slabší vědomou duševní činností. Sekundárně procesuální myšlení se řídí zákony gramatiky a formální logiky, používá vázané energie a je ovládáno PRINCIPEM REALITY.“ (Upřesnění pojmu respondentem č. 5)

Respondent č. 1

*„Je to primárně otázka **dostatečného vzdělání učitelů** těchto škol. **Učitelé, kteří si sami osvojili principy kritického myšlení, mohou ovlivnit své studenty a žáky především osobním příkladem**, ale těžko pomocí pouček, kterým sami třeba příliš nevěří. Pro studenty středních škol existuje velmi perspektivní možnost zapojit se do projektu středoškolské odborné či vědecké činnosti. Tam se nutně potkají se zásadami kritického myšlení a čím lépe si je osvojí, tím větší je naděje na postup studenta do vyššího či mezinárodního kola příslušné soutěže.“*

Respondent č. 2

*„Problematika kritického myšlení by **měla být součástí vzdělávání učitelů i budoucích učitelů** (studentů pedagogických fakult). SISYFOS nabízí odpovídající webové stránky, rozesílá materiály do škol, nabízí přednášky a kurzy pro učitele. Ohlasy na tuto nabídku jsou nevalné.“*

Respondent č. 3

*„Asi nejcennější by bylo **zavedení samostatného oboru „Zásady kritického myšlení, logiky a vědecké metody“** na všech vysokých školách, zejména však na těch, které připravují pedagogy pro základní a střední školy.“*

Respondent č. 4

*„Jak jsem řekl ve školství **působí PAU**. Klub Sisyfos publikuje své názory na vzdělávacím portálu VUP (www.rvp.cz).“*

Respondent č. 5

*„I zde platí, že **kdo není na televizní obrazovce, jako by nebyl**. V dnešní době k tomu lze přiřadit i internetové portály, zejména veřejné, nejrozšířenější (například: Seznam, Centrum, Atlas apod.). S racionalitou (kritickým myšlením) je tomu obdobně jako s jakýmkoli produktem společenské spotřeby. To, co nemá marketingovou podporu prodeje (distribuce), nemůže přežít. Proto promoční aktivity ve prospěch tohoto specifického druhu společenské spotřeby (a kéž by i spontánní potřeby) jsou nutné pro zpopularizování KM. A žáci a studenti jsou nejpočetnější cílovou skupinou televizní a jiné reklamy. **Jde tedy zejména o precizaci a zatraktivnění formy (JAK) a nikoli obsahu (CO) kritického myšlení**. Poukázal bych na Habermasovu koncepci televize coby debilizátora lidstva. Totéž platí i o internetu.“*

Respondent č. 6

„Všechny aktivity, které jsem již uvedl.“

Respondent č. 7

*„Opět to samé, je to **v osobnostech učitelů**. To neznamená, že když na něco nemám, tak jdu učit. Pamatuji ještě za války svého učitele na obecné škole, charakterního otevřeného, ani vylepení výchovného pohlavku v indikované situaci se nevyhýbajícího.“*

Vidíte, vzpomínám na něho více než na mnohé „učené“ a naduté vědce na vyšších stupních, i když i tady bylo také dosti těch, kterým jsme se chtěli podobat.“

Respondent č. 8

„Chtělo by to víc **zatăhnout do zájmu o školu vzdělané lidi**, kteří nechtějí pokračovat v budování kulturního ghetta české vzdělanecké elity. Lidi, kteří si uvědomí, že když bude lépe vzdělaná a kriticky myslící větší část populace, že se bude v našem prostoru lépe žít. Náš program učitelky často chápou hodně pedagogicky a s rodiči moc nehovoří o tom, že se snaží u žáků rozvíjet KM. **Kritické myšlení se nestalo ani jednou z šesti klíčových kompetencí v nových RVP** – tam bych řekla, že je to proto, že tvůrci RVP taky moc nevědí, co to je. (Navíc mám neblahý dojem, že se vyhýbají pojmu kritické myšlení proto, aby tím jakoby neprotěžovali jednu z mnoha neziskovek působících ve školství.) Vcelku se u nás lidi bojí už samotného termínu „kritické myšlení“ a často chtějí, abychom tomu říkali „tvůřivé myšlení“ nebo „samostatné myšlení“ apod.“

Jaké skutečnosti jsou podle Vašeho názoru největší překážkou pro kritické vnímání reality? Z jakého důvodu dochází nejčastěji k jeho selhání?

Rovněž odpovědi na tuto otázku se shrnují velmi těžko, neboť každá z nich přináší originální názor. Spojujícím bodem je pouze důraz na potřebu vzdělání. Právě vzdělání se týká jedna z nejkritičtějších poznámek, která za největší překážku pro kritické vnímání reality obecně pokládá vzdělávání. Členové předsednictva občanského sdružení Klub českých skeptiků Sisyfos vidí tento problém z mnoha různých úhlů: mezi příčinami jsou například vyjmenovány: přirozený sklon člověka k magickému myšlení, nedostatečná vzdělanost, obtížná dostupnost vědeckých poznatků, nepříznivé vlivy sdělovacích médií, blátivé myšlení, pohodlnost myšlení, primitivní materialistický přístup k realitě, povýšení materiálních hodnot na první místo, nedostatky ve vzdělání filozofie. Jedna z odpovědí se dotýká také závažného problému – časté dezinterpretace pojmu kritického myšlení.

Respondent č. 1

„Tou hlavní překážkou je **pohodlné, "blátivé myšlení"** nemalé části lidské populace. Lidé se chtějí primárně bavit, nikoliv lámat si hlavu nějakými logickými vazbami či sylogismy. Na tuto část populace racionální argumenty téměř vůbec nepůsobí; oni vědí své, a žádní cizáci je v jejich přesvědčeních nezviklají. Navzdory rychlému technickému pokroku, za nějž mimochodem vděčíme právě kritickému vědeckému myšlení, většina populace uvažuje způsobem, který se příliš neliší od úvahy rozezlených přímětických farníků, kteří v r. 1760 strhli Prokopu Divišovi ve farské zahradě jeho bleskosvod, protože usoudili, že jím vyvolal velké sucho.“

Respondent č. 2

„Přirozený sklon člověka k magickému myšlení, nedostatečná vzdělanost, obtížná dostupnost (sdílňost) vědeckého poznání, nepříznivé vlivy výchovy, médií atp. Zejména: současné zklamání z vědy, jejíž nebyvalý pokrok ve 20. století nepřinesl slibovaný blahobyt a osvobození lidstva. (Podle G.Kepela žijeme asi od roku 1975 v období „boží pomsty“ – viz stejnojmenná kniha G.K. Před tím se svět sekularizoval, poté došlo ke zlomu a náboženství od té doby získává politický vliv. To se týká nejen tradičního náboženství, ale též esoteriky nebo magie. Jde tudíž o celosvětový trend oslabující roli KM. Tuto Kepelovu představu považuji za výstižnou.“)

Respondent č. 3

„Nelze definovat žádný jednotlivý faktor, resp. překážku pro kritické vnímání reality, který by hrál dominantní roli. Existuje několik desítek faktorů, které se zde uplatňují, a každý z nich zasahuje jinou cílovou skupinu občanů, právě tak jako každý jednotlivý občan reaguje pozitivně resp. negativně na jiné faktory. Správnou odpovědí na otázku asi je, že z obecného hlediska působí negativně na rozvoj kritického myšlení a na vnímání reality celá současná společenská atmosféra západního světa, která se posunuje od osvíceneckého, racionálního myšlení k postmodernímu, relativizujícímu a spíše duchovně orientovanému pohledu.“

Respondent č. 4

„Vývoj vědy je stále obtížnější sledovat. Snazší je se přiklonit k pavědě. Také tisk a TV jsou často nekritické a uvádějí pořady, které v divákovi podporují esoterické a jiné názory.“

Respondent č. 5

„To, co je racionálně průkazné a zdůvodnitelné, neposkytuje většinou prostor jak pro alternativní možnosti výkladu či řešení a hlavně blokuje „naději“ na výjimku. Individuální výjimku z pravidla. Prostě ve sporu rozumového a emočního vítězí potřeba po naději, víře v ... Tento spor je věčný a nemá konečné řešení (rozkol mezi oběma složkami myšlení). Proto i snaha o prosazování kritického myšlení ve společnosti je de facto sisyfovskou prací. Odtud i jméno našeho sdružení. Skvělým výsledkem by bylo dosažení stavu rovnováhy mezi racionálním a iracionálním, samozřejmě s preferencí mírné převahy racionálního napříč společnostmi a výraznou převahou kritického myšlení ve vědě. Nicméně dnes se můžeme setkat s různými iracionálními projevy i ve světě, který se maskuje pod označením vědy. Například astrologie, alternativní medicína, frenologie coby součást oficiální typologie osobnosti apod. Ale to už je jiná kapitola ...“

Respondent č. 6

„To je věc, která není vůbec jednoduchá. Jsou známy případy, kdy navzdory racionálnímu vzdělání a výchově lidé propadají esoterice a bludům. To je otázka pro psychologa či psychiatra.“

Respondent č. 7

„Primitivní materialistický přístup k realitě, náboženství Zlatého telete s chrámy typu Kaufhaus, Obi atd., povýšení těchto hodnot na první místo, nevdělanost a nedostatky ve vzdělání filosofie, případně religia.“

Respondent č. 8

„Způsob vzdělání obecně – nejen že není zacílené na KM, ale nedává žákům ani pořádnou poznatkovou základnu, která je pro KM důležitá (když chci myslet, musím mít o čem – a to „o čem“ musím chápat, nejen papouškovat). Kritika se u nás chápe automaticky jako „negativní soud“.“

Pragmatický racionalismus ... postoj, který všude usiluje o jasnost, ale uznává, že události života nejsou nikdy plně srozumitelné, plně racionálně uchopitelné." (POPPER, Karl Raimund. Otevřená společnost a její nepřátelé II: vlna proroctví: Hegel, Marx a co následovalo. Praha. ISE. 1994. str. 331. Mohu požádat o Váš názor k myšlence pragmatického racionalismu?

Tuto a následující otázku jsem respondentům položila pro hlubší pochopení jejich motivace aktivně působit při popularizaci kritického myšlení. Všechny odpovědi nezapřely, že jejich autoři jsou z velké míry vědečtí pracovníci. Přesto však každá odpověď přináší jiný úhel pohledu, avšak téměř vždy s důrazným apelem na striktní pravidla vědeckého výzkumu:

Respondent č. 1

„Ta myšlenka se mi velmi zamlouvá. K tomu, abychom mohli cokoliv (včetně vědeckých poznatků) racionálně uchopit a čemukoliv racionálně porozumět, bychom totiž potřebovali úplné informace o daném předmětu či jevu, což je očividně nemožné. Je spíše s podivem, že navzdory tomuto "deficitu porozumění" se dokážeme v životě i vědě celkem úspěšně vypořádávat s problémy, a to je asi právě díky přiměřené pragmatičnosti.“

Respondent č. 2

„Lze říci, že zastávám "pragmatický racionalismus" v Popperově smyslu. Zastávám určitý postoj, metodu, cestu,... Ale: nedokážu vždy přesně a jednoznačně odlišit racionální od nikoli racionálního.“

Respondent č. 3

„Pragmatický racionalismus bude pravděpodobně zastávat názor, že výsledky zkoumání lze ospravedlnit tehdy, pokud odpovídají určitému zavedenému společenskému úzu a není nutné je ověřovat spolehlivou exaktní teorií. Takto se většinou pracuje ve společenských vědách. V exaktní vědě by takovýto přístup nevyhovoval.“

Respondent č. 4

„**Ve vědě žádný pragmatický racionalismus neexistuje.** Při uplatnění výzkumu, při prosazování jeho výsledků a v diskusích s veřejností, tedy mimo vědeckou půdu, tam samozřejmě lze a mnohdy je nutno postupovat pragmaticky. S Popperovou větou, kterou citujete, zásadně nesouhlasím. Je příliš kategorická, jednoznačná. **Nesouhlasím se slovem nikdy.** To je ovšem typické pro Poppera a bohužel také pro postmoderním relativizující přístup: Nic není definitivní, nic nevíme s absolutní jistotou, všechno může být jinak, věda se přece stále jen mýlí atd ...atd. Slova "plně", "absolutně" atd. jsou matoucí. Jsem přesvědčen, že příroda i život obecně a všechny jeho projevy a jevy jsou nesmírně pestré, různorodé. Některé události skutečně nejsou srozumitelné, vysvětlené, mnoha přírodním jevům možná neporozumíme nikdy, ale na druhé straně jsou jevy naprosto jasné.Obecné soudy, jako ten Popperův, nejsou k ničemu.“

Respondent č. 6

„Pragmatický racionalismus je věc užitečná, v současné (ale i minulé, a myslím i budoucí) společnosti však **může přinášet (a také přináší) svým zastáncům komunikační disharmonii** (řeceno velmi opisně) se zbytkem společnosti. Na druhou stranu, žít jen racionálně a pragmaticky, bez emocí a pocitů nelze, ale k tomu, abychom žili plně i v této oblasti nám slouží umění, sport a láska (aktivně nebo alespoň pasivně).“

Respondent č. 7

„Já názor nemám, setkávám se s tím poprvé a neshledávám, že bych to potřeboval k životu. Jaký to primitiv, který čte třeba Vergilia v originále, ale Popper, Hegel i Marx mu mohou být ukradeny. **Jinak s tím citátem, co je to ten pragmat. ... celkem souhlasím.**“

Jak se postavit k dilematu posuzování hranic mezi racionalitou a iracionalitou: historie vědy dokládá, že mnoho převratných vědeckých objevů bylo v době svého zrodu provázeno zdáním iracionality. Kde a zda vůbec hledat v tomto ohledu hranici při posuzování racionality a iracionality?

Otázka týkající hranic mezi racionalitou a iracionalitou měla za úkol odhalit bližší souvislosti mezi kritickým myšlením a vědeckým přístupem, jenž v působení občanského sdružení Klub českých skeptiků Sisyfos sehrává v motivaci jeho členů

důležitou roli. Všechny odpovědi kladou na pravidla vědeckého bádání velký důraz, zajímavé jsou zde detaily zdůvodňování.

Respondent č. 1

„Odpověď na tuto otázku souvisí právě s předchozí. Když se totiž díváme zpětně na ony převratné vědecké objevy, zjistíme, že ve skutečnosti šlo o zcela racionální poznatky. Potíž byla vždy v tom, že v době před jejich objevem nemá nikdo pohromadě všechny potřebné informace, z nichž by řešení problému vyplynulo přísně racionálně a celkem snadno. Schopnost tvůrčích badatelů uhádnout správné řešení bez těchto informací je podivuhodná a inspirující. Historie vědy je často komedie plná omylů, kdy někteří odborníci hájí správné domněnky zcela nesprávnými argumenty a naopak, jiní odborníci mají proti těm argumentům správné námitky. Po čase se však ukáže, že ona domněnka je přesto správná, protože všichni účastníci debaty měli nějaké chybné předsudky. Názorným příkladem takového sporu je Galileův proces, kdy Galileo hájil názor o tom, že se Země otáčí kolem své osy, fyzikálně chybnými argumenty a církevní soudci vznášeli proti platnosti heliocentrické soustavy správnou námitku, že výpočty poloh planet podle této soustavy dávají horší souhlas se skutečností než obdobné výpočty v geocentrické soustavě.“

Respondent č. 3

„Hranice mezi iracionalitou a racionalitou je dána v exaktní vědě dosavadním rámcem spolehlivého poznání. To znamená, zda se nový poznatek, zákon nějak slučuje/neslučuje s dosavadním poznáním. Pokud ANO - může jít o poznatek, v jehož zkoumání je radno pokračovat. Pokud NE, není vyloučeno, že se jeho hlubším výzkumem se jeho pravdivost popře nebo naopak se jím zpochybní poznatky, zákony dosavadní.“

Respondent č. 4

„Racionalita a iracionalita jsou přesně definovány, ale žádnou hranici mezi nimi nehledejte, ostatně ani není. Racionalita může plynule přecházet v iracionalitu, a jsou lidé, kteří myslí na jedné straně (nebo někdy) naprosto racionálně, a přesto jiným názorům nebo v jiných oblastech (nebo jindy) iracionálně věří. Pokud jde o zrod nových objevů, pak je jasné, že vznikají nejrůznějšími způsoby. Ve středověku objevy vznikaly většinou náhodou, v dnešní době většinou experimentálním výzkumem na základě racionálně vytvořených hypotéz. Zdůrazňuji slovo většinou, protože při výzkumu nevycházíme jen z dosavadních faktů a od nich indukci k objevům, ale často je na počátku neurčitý nápad, intuice, zcela nepodložená hypotéza, jindy se postupuje (dle Poppera) dedukcí z obecných zákonů, a jinde pomůže opět náhoda. To vše platí jen o motivech nebo východiscích, tam na tom nezáleží, jaký je jejich charakter. Naproti tomu vlastní výzkum, ať už experimentální, neexperimentální nebo jen logická analýza, to musí už probíhat přísně racionálně. Tam už iracionalita nemůže hrát žádnou roli, to by nebyla věda. A pokud jde o to "zdání" iracionality, to se to zdá jen laikům a ne zasvěceným vědeckým pracovníkům.“

Respondent č. 6

„Racionalita se patrně vyplácí v situacích, kde "vědět" je alfou a omegou úspěchu (řešení technických problémů). "Iracionalita", ovšem ta "oprávněná" (viz umění, sport, láska) má samozřejmě i své racionální momenty (záleží na kontextu). Naproti tomu iracionalita šarlatánská, zavádějící a podvádějící, je škodlivá. Meze bývají neostré, a to činí náš život zajímavým a podnětným. Bylo-li by vše jasně rozlišitelné, byla by to nuda a hnací motor života by se mohl zadřít. Nebylo by co objevovat.“

Respondent č. 7

„To nemusí být ani převratné, ale i obyčejné nápady, které mi připadaly být praštné. Pravdou se stanou po pracném vědeckém ověření pokusy. Anebo ještě lepší kritérium pro naši malou zem – když jsem si po letech si o svém návrhu, obecně zavrženém, přečetl v americkém tisku jako o dobrém nápadu (pochopitelně jejich pracoviště), tak to mnozí, kteří mne kritizovali, nyní totéž nadšeně opakují, neboli kritériem racionality pro dnešní populaci je, když je nápad z USA (nejsem antiamerikanista, ale poté, co se nemůžeme opírat o Sovětský svaz, hledáme novou oporu. That's right, neboli máme svou imič (nebo snad správně česky image?)).“

5.4.1 Shrnutí výsledků výzkumu

Hodnocení účasti

Výzkumu se účastnilo 8 respondentů (7 členů předsednictva o. s. Klub českých skeptiků a 1 členka o. s. Kritické myšlení. Přes předpokládanou širší účast, tedy předpoklad získání více respondentů, obdržené odpovědi hloubkou své výpovědi a širokou popisností tento nedostatek z části vyvážily (ačkoliv je tím snížena zobecnitelnost výsledků výzkumu).

Charakteristika účastníků

Charakteristiku účastníků lze ji shrnout takto: 100 % respondentů má vysokoškolské vzdělání, většina z nich jsou nositelé nejvyšších vědeckých titulů.

Shrnutí výzkumu

Všichni respondenti měli o významu pojmu kritické mínění jasnou a z formálního hlediska správnou představu. Na jejím vytváření, mnohdy už ve školním věku, se podílela především odborná literatura (K. R. Popper, J. Masaryk, P. Kurtz). V jednotlivých

odpovědích se odráží profesní zaměření jednotlivých respondentů. Z jednotlivých odpovědí vyplývají jednoznačné důvody založení obou o. s.: v případě Klubu českých skeptiků Sisyfos hlavním motivem bylo šíření iracionality v české společnosti, u o. s. Kritické myšlení to bylo vyústění dlouhodobé podpory programu RWCT v ČR ze strany OSF Praha – tzv. spin – off (osamostatnění).

Sdělení týkající se optimálních způsobů šíření myšlenky kritického myšlení přinesly v souhrnu odpovědi příkládající nejvyšší prioritu popularizaci, propagaci tématu, výchově a vzdělávání, s důrazem na formu těchto aktivit.

Názory na možný vliv kritického myšlení na funkci občanské společnosti a naopak na možný vliv občanské společnosti na rozvoj kritického myšlení dokládají nejen významný vliv obou občanských sdružení na rozvoj kritického myšlení v české společnosti, dokládají rovněž obtížné postavení i vůči ostatním organizacím občanského sektoru.

Z odpovědí vyplývá, že zkoumaná občanská sdružení jsou nejspíše jediné organizace občanského sektoru v ČR, které se šířením myšlenky kritického myšlení zabývají a v tomto v podstatě suplují roli oficiálního školství a ostatních v tomto směru specializovaných státních institucí.

Perspektivní vytvoření české verze portálu www.criticalthinking.org je zčásti považováno za smysluplný krok, z části, vzhledem ke všeobecné znalosti angličtiny, za krok nadbytečný, resp. i marný. Zdůrazněn je osobní přístup.

Odpovědi na otázku, jakým způsobem by bylo možné posílit všeobecnou znalost problematiky kritického myšlení se vcelku shodují na názoru, že nejdůležitějším prvkem v dosažení tohoto cíle je primárně dostatečné vzdělání pedagogů v této oblasti, zatraktivnění a zdokonalení formy předávaných znalostí.

Za nejdůležitější příčiny selhání kritického myšlení jsou respondenty považovány zejména: sklon většiny lidí k magickému myšlení, nedostatečná vzdělanost české populace, celková společenská atmosféra s výrazně nepříznivými vlivy, zejména ze strany médií.

Důležitým poznatkem je také to, že výraz kritické myšlení je často vnímán jako kritika sama o sobě.

Výzkum přiblížil rovněž vnímání hranic mezi racionalitou a iracionalitou jednotlivými respondenty, jejich vnímání pojmu pragmatický racionalismus, tedy jejich názor na poznatelnost světa.

Závěr výzkumu

Provedený kvalitativní výzkum přinesl hloubkový popis prostředí dvou organizací občanského sektoru zabývajících se propagací a rozvojem kritického myšlení v české společnosti. Dává rovněž nahlédnout na motivaci, zkušenost jejich vybraných členů na to, jakým způsobem interpretují společenské prostředí, v němž vyvíjejí svou činnost.

6. Závěr

Námět občanské společnosti, občanského sektoru a jeho souvislostí s problematikou kritického myšlení jsem pro svou diplomovou práci zvolila vzhledem ke svému dlouholetému zájmu o tato témata, neboť právě v nich spatřuji základní předpoklady společnosti otevřené. Řečeno slovy Karla Raimunda Poppera, tato práce si uvědomuje své meze, nenabízí důkazy tam, kde není možné dokázat nic, nepředstírá vědeckost tam, kde lze poskytnout pouze osobní názor.⁹¹

Ve své diplomové práci jsem se pokusila stručně shrnout dostupné znalosti vztahující se k oběma tématům. Na základě uvedených argumentů bych v závěru chtěla ozřejmit, z jakého důvodu předpokládám, že kritické myšlení a občanská společnost jsou rovněž nezbytnou podmínkou společnosti svobodné. Stejně jako občanská společnost plní zejména funkci kontroly státní moci, kritické myšlení uplatňované jednotlivými občany vede k eliminaci nesprávných přístupů, rozpoznávání nepravd, k ujasňování a zřetelnějšímu pojmání problémů. Především pak vede k potřebné kritické diskuzi a k nalézání adekvátních východisek.

Racionální a kritická diskuze by měla ve všech ohledech patřit k běžným věcem našeho života, neboť je základem našeho svobodného myšlení. To je pak také jedním ze základních předpokladů naší svobody politické, o jejíž dosažení bychom měli všemi silami usilovat, a to již proto, že nám umožňuje lidsky důstojnou podobu našeho soužití, tu podobu, v níž můžeme plně uplatnit svou osobní zodpovědnost sami za sebe.⁹² Otázkou zůstává, zda této možnosti využijeme. Kromě mnoha nejrůznějších okolností to závisí především na každém z nás.

Na základě argumentů v této diplomové práci předložených si dovoluji tvrdit, že občanská společnost a kritické myšlení jsou ve svém základě, posíleném vzájemnou synergií - občanský sektor v problematice rozvoje kritického myšlení v české společnosti sehrává klíčovou roli - všeobecným předpokladem demokracie a

⁹¹ POPPER, Karl Raimund. *Otevřená společnost a její nepřátelé I: Uhranutí Platónem*. Praha. ISE. 1994. str. 8

⁹² POPPER, Karl Raimund. *Život je řešení problémů*. Praha. Mladá fronta. 1997. str. 138 - 145

její obrany. Společnost v České republice ještě stále prochází přerodem od společnosti poznamenané dlouholetým ovládním totalitní mocí ke společnosti otevřené, svobodné. Občanská společnost posílená přístupem kritického myšlení může být jednou ze záruk, jak tento proces dokončit a jeho výsledky do budoucna ubránit, protože se neustále objevují a objevovat budou ohrožení nová.

Distorze schopnosti kriticky myslet a odolávat manipulativnímu jednání patří podle dějinných zkušeností k nejnebezpečnějším z nich. Občanskému sektoru se zde otevírá široké pole působnosti.

Nezbývá než zdůraznit význam kritického myšlení pro samu existenci/udržení občanské společnosti: rozvíjení samostatného kritického myšlení vede k občanské zodpovědnosti, je důležitým nástrojem k posilování a rozvoji občanské společnosti. Občanská společnost pak v důsledku umožňuje zdravé fungování moderního demokratického státu.

Souhrnně vzato, dovolím si na základě shrnutí výsledků této práce tvrdit, že kritické myšlení je kvalitním myšlenkovým nástrojem k uspořádání našeho vědění. Platnost tezí, uvedených v úvodu diplomové práce byla potvrzena: občanská společnost a hnutí kritického myšlení (myšlenky, které se snaží prosazovat) působí ve vzájemné synergii. Organizace občanského sektoru jsou jedinými institucemi, které se rozvojem kritického myšlení v české společnosti zabývají. Otevírá se tu pro ně široké pole působnosti, neboť možnosti působení neziskového sektoru v této oblasti zdaleka nejsou vyčerpány.

„Critical thinking is essential if we are to get to the root of our problems and develop reasonable solutions. After all, the quality of everything we do is determined by the quality of our thinking.“⁹³

Za to, jaká bude naše budoucnost, jsme odpovědni již teď. Měli bychom proto být schopni pro ni udělat to nejlepší, co je v našich silách.⁹⁴

⁹³ <http://www.criticalthinking.org/about/mission.shtml>, 8/8/206

⁹⁴ POPPER, Karl Raimund - LORENZ, Konrad: *Budoucnost je otevřená: rozhovor v Altenbergu a texty z vídeňského popperovského symposia*. Vyšehrad. Praha. 1997. str. 237

Přílohy

Bez příloh

..

O autorce

Irena Kvízová je absolventkou Fakulty sociálně ekonomické, University Jana Evangelisty Purkyně, studijního programu Sociální politika a sociální práce (2004).

Od roku 2000 je zaměstnána jako vedoucí rozvojových projektů v Regionální rozvojové agentuře Ústeckého kraje. Je odborně zaměřena zejména na tyto činnosti:

- Implementace rozvojových programů spolufinancovaných ze státních a zahraničních zdrojů
- Zpracování kompletních dokumentací k žádostem o spolufinancování projektů z dotačních zdrojů;
- Zpracování studií proveditelnosti;
- Zpracování analytických částí rozvojových dokumentů;
- Konzultační podpora klientů (veřejná správa, NNO, MSP);
- Dotační audit;
- Dotační management;
- Analýza statistických dat.

Nositeli rozvojových projektů, které její profesionální portfolio zahrnuje, jsou především: místní samosprávy, Ústecký kraj, nevládní neziskové organizace a rovněž organizace tržního sektoru.

V předchozích profesích (Ústav krajinné ekologie ČSAV – technik, UNO Elektra, s.r.o. – obchodní manažer) načerpala znalosti a praktické zkušenosti, jež jsou jedním ze základů její dnešní odborné kvalifikace.

(Autorka dokončila středoškolské vzdělání v roce 1982 na Gymnáziu Litvínov. Podmínkou pro doporučení ke studiu na vysoké škole byl příslib vstupu do Komunistické strany Československa.)

Slovník důležitých jmen a pojmů

Občanská společnost

- občanská společnost představuje oblast právně zaručených a uznávaných soukromých a dobrovolných občanských iniciativ, jež mohou participovat na vytváření a kontrole státní politiky;

Občanský sektor

- občanský sektor je jednou z podmnožin sféry občanské společnosti, která je v souhrnu prostorem pro autonomní, ale také institucionalizované formulování zájmů jednotlivých občanů, a to nejen vůči státu; občanský sektor představují neziskové organizace, jež jsou výsledkem dobrovolného sdružování občanů na základě společně sdílených hodnot a ochoty spolupracovat na společném díle;

Kritické myšlení

- kritické myšlení je jednak metodickým atributem procesu hledání pravdy; rovněž také intelektovou dovedností umožňující aktivní, přesné a obratné vnímání pojmů, jejich analýzu a syntézu, v neposlední řadě pak také aplikaci této schopnosti při hodnocení informací získaných nebo vzniklých prostřednictvím pozorování, zkušeností, úvah, nebo komunikace;

Rejstřík

Albert, Hans	25, 32
Aristotéles	23, 24
Center for Critical Thinking	45
Český klub skeptiků Sisyfos	56, 61, 62
demokracie,	11
ECSO	42, 58, 70, 77
fallibilismus	30
falzifikace	28, 29, 30
Foundation for Critical Thinking	41, 45, 46, 47, 48
Habermas, Jürgen	32, 33, 34, 37, 38, 39, 40, 94
hloubkové e-maily	8
hnutí kritického myšlení	6, 7, 8, 9, 20, 40, 41
International Center for the Assessment of Higher Order Thinking	46
Klub českých skeptiků Sisyfos	8, 10, 55, 58, 80
kritické myšlení	7, 8, 9, 10, 15, 16, 18, 25, 28, 45, 46, 49, 51, 57, 67, 68, 69, 74, 75, 80, 88, 89, 92
kritický racionalismus	6, 25
občanská společnost	7, 8, 10, 11, 12, 13, 36, 88, 94
občanské sdružení	14, 51, 52, 54, 55, 58, 61
občanské sdružení Kritické myšlení	8, 55
občanský sektor	0, 1, 6, 9, 13, 14, 73, 74, 75, 92
otevřená společnost	31
Platón	22, 23
Popper	25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32
SCICOP	46, 67
skeptické hnutí	42
sociální ekonomika	14
Sókratés	20, 21, 22
sókratovské tázání	20
Sumner, William Graham	25
teorie komunikativní racionality	36
teorie omezené racionality	19
The National Council for Excellence in Critical Thinking	46
univerzální intelektuální standardy	16, 17

Seznam použité literatury a zdrojů

Literatura:

DISMAN, M.: Jak se vyrábí sociologická znalost. Praha. Karolinum. 2000

ELDER, P., PAUL, R.: Universal Intellectual Standards: The Critical Mind is a Questioning Mind (Learning How to Ask Powerful, Probing Question)
<http://www.criticalthinking.org/resources/articles/critical-mind.shtml>, 8/9/2006

FEARN, Nikolas: Jak a o čem přemýšlejí filozofové. Praha. Portál. 2004

HABERMAS, Jürgen: Strukturální přeměna veřejnosti. Praha. FILOSOFIA. 2000

FISHER, A.: Critical Thinking, An Introduction. Cambridge University Press.
<http://assets.cambridge.org/0521009847/sample/0521009847WS.PDF>. 27/03/2007

HORSTER, Detlef.: Jürgen Habermas: Úvod k dílu. Praha, SVOBODA, 1995

JONES, B. D.: Bounded Rationality, Annual Review of Political Science. 1999.

SIMON, H. A.: Rationality in Political Behaviour. Political Psychology. 1995. in Koukolík, F., Drtilová, J.: Základy stupidologie (Život s deprivanty II). Praha. Galén. 2002

Kolektiv autorů. Filozofický slovník. Praha. Nakladatelství svoboda. 1985

KUNZMAN, Peter – BURKARD, Franz Peter – WIEDMANN, Franz: Encyklopedický atlas filozofie. Praha. Nakladatelství Lidové noviny. 2001

MOREE, B. N., PARKER, R.: Critical Thinking. 5th edition. London. Toronto. Mayfield Publishing. 1998 in Koukolík, F., Drtilová, J.: Základy stupidologie. (Život s deprivanty II). Praha. Galén. 2002

MOORE, James L., FLOWERS, L. A.: Qualitative research and the world wide web: Step- by-step guide. http://jtc.colstate.edu/vol3_1/Moore/Moore.htm. 29/5/2007

MÜLLER, Karel: Češi a občanská společnost: Pojem, problémy a východiska. Praha. TRITON. 2002

PÉREZ-DÍAZ, Victor: The Public spere and a European Civil Society. In Jeffrey C. Alexander (ed.). Real Civil Societies. Dilemmas of Institutionalization. London.1998

PAUL, Richard, ELDER, Linda and BARTELL, Ted: California Teacher Preparation for Instruction in Critical Thinking: Research Findings and Policy Recommendation.: State of California, California Commission on Teacher Credentialing, Sacramento, CA, March 1997. <http://www.criticalthinking.org/aboutCT/briefHistoryCT.cfm>. 23/04/2007

- POPPER, Karl Raimund: Život je řešení problémů. Praha. Mladá fronta. 1997
- POPPER, Karl Raimund: Otevřená společnost a její nepřátelé I: Uhrnutí Platónem. Praha. ISE. 1994
- POPPER, Karl Raimund: Otevřená společnost a její nepřátelé II: vlna proroctví: Hegel, Marx a co následovalo. Praha. ISE. 1994
- POPPER, Karl Raimund - LORENZ, Konrad: Budoucnost je otevřená: rozhovor v Altenbergu a texty z vídeňského popperovského sympozia. Praha. Vyšehrad. 1997
- POPPER, Karl Raimund: Věčné hledání. Praha. PROSTOR, 1995
- POPPER, Karl Raimund – LORENZ, Konrad: Budoucnost je otevřená: rozhovor v Altenbergu a texty z vídeňského popperovského sympozia. Praha. Vyšehrad, 1997
- POTÚČEK, Martin: Nejen trh. Role trhu, státu a občanského sektoru v proměnách české společnosti. Praha. Sociologické nakladatelství. 1997
- RÜMELIN, Julian-Nida: Slovník současných filozofů. Praha. Garamond. 2001.
- SALAMON, Lester M.; ANHEIER, Helmut K.: Defining the Nonprofit Sector. A Cross-National Analysis, Manchester, 1997, United Kingdom. University Press. In. Dohnalová, M. Malina, M. Müller, K. Panoráma biologické a sociokulturní antropologie
- SCRIVEN, M., PAUL, R.: Defining Critical Thinking, (A Draft Statement for the National Council for Excellence in Critical Thinking).
<http://www.colorado.edu/eeb/courses/4800armstrong/Defining%20Critical%20Thinking.pdf#search=%22Defining%20Critical%20Thinking%20%22Scraven%22%20filetype%3Apdf%22>, 8/9/2006
- SCRIVEN, M., PAUL, R.: Defining Critical Thinking, (A Draft Statement for the National Council for Excellence in Critical Thinking).
<http://www.criticalthinking.org/page.cfm?PageID=410&CategoryID=51;>
 05/05/2007
- STÖRIG, Hans Joachim: Malé dějiny filozofie. Praha. Zvon. 1992
- SUMNER, W. G.: Folkways: A Study of the Sociological Importance of Usages, Manners, Customs, Mores and Morals, North Stradford, NH: Ayer Publisher, 1979,
<http://www.criticalthinking.org/aboutCT/sumnersDefinitionCT.cfm>, 5./4/2007
- TOTH, Daniel: Sociální filozofie ve 20. století. <http://toth.xf.cz/sf20.htm>. 25/05/2006

Analyzované dokumenty:

Stanovy občanského sdružení Klub českých skeptiků Sisyfos (www. sisyfos.cz)

Stanovy občanského sdružení Kritické myšlení, registrovány MV ČR 28. 2. 2000, poskytnuté občanských sdružením Kritické myšlení 20/5/2007

Stručné ohlednutí za deseti lety občanského sdružení Kritické myšlení, materiál zasláný občanským sdružením Kritické myšlení, 17/04/2007

Stručný výkladový slovník českých skeptiků, předkládaný základ sborníku vytvořený prof. MUDr. Jiřím Heřtem, DrSc., zasláný elektronicky tímtéž dne 29/05/2007

Zprávy Českého klubu skeptiků SISYFOS za rok 2005, 2006, poskytnuté předsedou občanského sdružení doc. RNDr. Čeňkem Zlatníkem, CSc., 13/04/2007

Webové stránky:

http://www.spiralis-os.cz/materialy_obcanskysektor.DOC, 19/05/2007

<http://www.sysifos.cz/index.php?id=vypis&sec=1148731486>, 29/05/2006

http://ct-net.net/ct_about; 23/06/2007

<http://www.criticalthinking.org/about/centerforCT.cfm>, 27/04/2007

<http://www.criticalthinking.org/about/nationalCouncil.cfm#233>, 19/05/2004

<http://www.criticalthinking.org/resources/articles/critical-mind.shtml>, 8/9/2006

<http://www.criticalthinking.org/about/nationalCouncil2.cfm>; 13/05/2007

<http://www.criticalthinking.org/aboutCT/sumnersDefinitionCT.cfm>, 5./4/2007

<http://www.criticalthinking.org/aboutCT/briefHistoryCT.cfm>. 23/04/2007

<http://www.colorado.edu/eeb/courses/4800armstrong/Defining%20Critical%20Thinking.pdf#search=%22Defining%20Critical%20Thinking%20%22Scrive%22%20filetype%3Apdf%22>, 8/9/2006

<http://www.ecso.org/>, 23/06/2007

<http://www.csicop.org/>; 05/05/2007

http://www.kritickemysleni.cz/kdojsme_strucne.php, 8/8/2006

<http://www.criticalthinking.org/about/mission.shtml>, 8/8/2006

<http://www.sisyfos.cz/sisyfos/dokument/stanovy.html>, 25/05/2007

www.sisyfos.cz; 27/04/2007

<http://toth.xf.cz/sf20.htm>. 25/05/2006

http://jtc.colstate.edu/vol3_1/Moore/Moore.htm. 29/5/2007

Zákony

Zákon č. 83/1990 Sb., o sdružování občanů

Rozhovory

On-line interview se členy předsednictva občanského sdružení Klub českých skeptiků

Sisyfos:

Rozhovor s respondentem č. 1 – ve dnech 16. 4. 2007; 2. 6. 2007

Rozhovor s respondentem č. 2 – ve dnech 24. 5. 2007; 25. 5. 2007

Rozhovor s respondentem č. 3 – ve dnech 9. 5. 2007; 29. 5. 2007

Rozhovor s respondentem č. 4 – ve dnech 9. 5. 2007; 28. 5. 2007

Rozhovor s respondentem č. 5 – ve dnech 8. 5. 2007; 23. 6. 2007

Rozhovor s respondentem č. 6 – ve dnech 8. 5. 2007; 27. 5. 2007

Rozhovor s respondentem č. 7 – ve dnech 8. 5. 2007; 28. 5. 2007

On-line interview s představitelkou občanského sdružení Kritické myšlení

Rozhovor s respondentem č. 8 – dne 2. 5. 2007

Seznam zkratk

AFIS	Association Française pour l'Information Scientifique Francouzská asociace pro vědecké informace
CICAP	Comitato Italiano per il Controllo delle Affermazioni sul Paranormale The Italian Committee for the Investigation of Claims on the Paranormal Italský výbor pro výzkum paranormálních jevů
CSICOP	Committee for the Scientific Investigation of the Claims of the Paranormal Výbor pro vědecké zkoumání paranormálních jevů
ECSO	European Council of Skeptical Organisations Evropská rada skeptických organizací
GWUP	Gesellschaft zur wissenschaftlichen Untersuchung von Parawissenschaften e.V. Společnost pro vědecké zkoumání paranormálních jevů
IRA	International Reading Association Mezinárodní asociace pro čtení
NNO	nevládní nezisková organizace
o. s.	občanské sdružení
RWCT	Reading and Writing for Critical Thinking Čtením a psaním ke kritickému myšlení